

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

2 april 1969

54e jrg.

No. 2689

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Te laat	321
<i>Drs. E. P. Riezebos:</i>	
Het bevolkingsvraagstuk in Latijns- Amerika	322
<i>Drs. A. J. M. van de Laar:</i>	
Buitenlands bedrijfsleven en kapi- taalexport uit ontwikkelingslanden	325
<i>Drs. P. G. Dekker:</i>	
Suriname en Nederland: meer of minder hulp?	330
<i>R. Besançon:</i>	
Ontwerp van Wet op de Account- ants voor het Midden- en Klein- bedrijf	332
Notitie:	
Nieuwbouw en samenwerking in de scheepvaart	329
Boekbespreking.....	338
Geld- en kapitaalmarkt..	339
Recente publikaties	340

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Te laat

Hoe zal de huidige regering de geschiedenis ingaan op het stuk van haar sociaal- en financieel-economische verdiensten? Wij wagen ons niet aan een antwoord op deze speculatieve vraag. Per slot van rekening zal dit kabinet — gezien de huidige partijpolitieke constellatie — waarschijnlijk zijn tijd wel uitdienen en er kan in twee jaar tijds nog heel wat gebeuren. Men zal zich echter weinig aan koffiedikkijkerij bezondigen, wanneer nu reeds gesteld wordt dat de regering-De Jong op een belangrijk punt heeft gefaald: ten aanzien van het prijsbeleid heeft zij het oude adagium „regeren is vooruitzien” niet waargemaakt.

Gruwelijk verkeken heeft de regering zich eind vorig jaar in elk geval op de prijseffecten, die het gevolg zouden zijn van de invoering van de BTW. Zij heeft zich daarbij uitsluitend gebaseerd op de berekening van het Centraal Planbureau, op het kostprijs-technische BTW-effect. Zij heeft echter voorbij gezien aan de, weliswaar niet rechtstreeks door de invoering van de BTW geïnduceerde, maar wel met deze invoering gepaard gaande, prijsverhogingen. In het tijdelijk rond de jaarwisseling ontstane prijsvacuüm hebben veel bedrijven de gelegenheid te baat genomen om — nu de prijzen toch moesten worden herberekend — nog niet verwerkte kostenstijgingen in hun nieuwe prijsstelling te verdisconteren, c.q. reeds te anticiperen op mogelijke kostenstijgingen in de loop van 1969.

De fout van het kabinet is niet geweest dat zij aan de vooravond van de invoering van de BTW ongemotiveerde bezweringsformules heeft uitgesproken (dat het met die prijzen allemaal wel mee zou vallen e.d.), doch veeleer dat het daar zelf in heeft geloofd. Het had zich met name moeten realiseren dat een vergelijking met de situatie in West-Duitsland, waar de invoering van de BTW tot slechts geringe prijsverhogingen heeft geleid, weinig terzake was. Immers, de conjuncturele situatie ten tijde van de invoering van de BTW in West-Duitsland verschilde nogal van die waarmee we nu in Nederland te maken hebben. In West-Duitsland een nog lang niet aan zijn capaciteitsplafonds reikend produktieapparaat, met dus veel marge voor extra produktiviteitsstijgingen, bij ons echter een zeer snel weer aangetrokken conjunctuur met een grote kans op een hernieuwd haasje-over van bestedingen en middelen, hetgeen tot hernieuwde inflatoire perikelen leidt (zo gezien komt de BTW in feite een jaar te laat!).

De regering had moeten beseffen dat zij onder deze omstandigheden niet van het bedrijfsleven had mogen verwachten, dat dit tot vrijwillige medewerking aan het prijzenfront bereid zou zijn. Zij ziet dat nu kennelijk ook in, getuige het zojuist ingediende ontwerp van wet tot wijziging van de prijzenwet. In feite vormt dit wetsontwerp (zij het dan wat meer verhuuld en meer in overeenstemming met de fluwelen-handschoen-aanpak van dit kabinet) in zekere zin de inwilliging van de eind vorig jaar door de oppositie bepleite wens een algemene prijsmaatregel in te voeren; het effect ervan is althans praktisch gelijk. Het wetsontwerp is echter een half jaar te laat gekomen; de slag tegen de prijzen dreigt nu verloren te gaan. Daarmee ontvalt het kabinet tevens menige grond om fors op te treden tegen excessieve loonstijgingen. Klaagzangen over de „loon- en prijs-spiraal” kan deze regering in elk geval maar beter niet meer aanheffen.

dR

Het bevolkingsvraagstuk in Latijns-Amerika

Reden tot optimisme?

De in de laatste jaren verschenen publikaties over het bevolkingsvraagstuk in de onderontwikkelde landen zijn vrijwel alle somber tot zeer somber gestemd. Daar was dan ook alle reden toe: niet alleen wegens het niveau van de groeicijfers (twee- tot driemaal zo hoog als in West-Europa), maar bovendien door de versnelling die deze vertoonden. Uit de meest recente gegevens kunnen echter enigszins opgewektere conclusies getrokken worden.

VERSNELLING

Tabel 1 laat zien hoe het jaarlijkse groeipercentage is opgelopen in de laatste 40 jaar in de onderontwikkelde gebieden; ter vergelijking zijn de cijfers ook voor Europa en Noord-Amerika vermeld.

De nadelige invloed die de snelle groei heeft op de ontwikkelingsmogelijkheden van de betreffende gebieden is welbekend. Het meest voor de hand liggende aspect is wel dat de open en/of verkapte werkloosheid er al zeer groot is zodat additionele arbeidskrachten weinig of niets aan de economische activiteit toevoegen. In de landbouwsector wordt de versnippering der bedrijven er slechts groter door. Voorts vereist de zich uitbreidende bevolking voortdurend meer investeringen in de sociale sector (scholen, ziekenhuizen, enz.) die, als ze inderdaad verricht worden, een steeds geringer gedeelte van de besparingen overlaten voor direct produktieve investeringen. Tenslotte heeft een snel groeiende bevolking de eigenschap voortdurend „jonger”¹ te worden, d.w.z. dat de verhouding tussen de beroepsbevolking — die produceert — en de totale bevolking — die consumeert — ongunstiger wordt.

Als men afziet van migratie, wordt de bevolkingsgroei bepaald door het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen, hetgeen betekent dat de hierboven gesignaleerde versnelling optreedt gedurende een periode waarin het geboortecijfer (meestal uitgedrukt per duizend inwoners) en het sterftecijfer uit elkaar lopen. Bijvoorbeeld een dalend sterftecijfer gecombineerd met een stijgend, constant of zelfs enigszins dalend geboortecijfer.

ENKELE RECENTE ONTWIKKELINGEN

Helaas zijn slechts voor een gering aantal — voornamelijk Latijnsamerikaanse — landen enigszins volledige en betrouwbare gegevens beschikbaar. In tabel 2 is dit materiaal, na bewerking, weergegeven voor deze landen. Niet alleen wordt in de tabel de hierboven genoemde versnelling in de bevolkingsgroei geïllustreerd, maar bovendien leiden de cijfers tot de veel belangrijker constatering dat er sinds enkele jaren een zekere ommekeer plaatsvindt.

Alvorens nader in te gaan op de cijfers, moet opgemerkt worden dat de vermelde landen niet noodzakelijkerwijze

representatief zijn voor geheel Latijns-Amerika; fragmentarische gegevens voor enkele grote landen, zoals Brazilië, Argentinië en Columbia zijn echter niet in tegenpraak met de conclusies die uit de tabel getrokken kunnen worden; zelfs kan hetzelfde gezegd worden betreffende de — zeldzame — gegevens voor ontwikkelingslanden buiten Latijns-Amerika.

Wat betreft de geboortecijfers, valt het op dat deze, na een zekere stijging gedurende de jaren 40 en 50, alle een scherpe daling te zien geven sinds omstreeks 1960. Deze daling is zo snel dat, als zij in hetzelfde tempo zou doorzetten, het geboortecijfer in de meeste landen binnen een generatie zou dalen tot het huidige Westeuropese niveau (Nederland 19%). Vooral over de laatste twee tot vier jaar is de daling zeer snel geweest.

Alvorens zich aan dergelijke bespiegelingen te wagen dient echter te worden nagegaan of de recente trend toegeschreven moet worden aan een tijdelijke oorzaak, die elke prognose op losse schroeven kan zetten. Is er bijvoorbeeld sprake van een plotselinge verandering in de pyramide? Hoewel niet veel bekend is over het verloop van leeftijdsopbouw, is het niet onwaarschijnlijk dat het aandeel der 20-45-jarige vrouwen in de bevolking is afgenomen: enerzijds als gevolg van de tussen 1920 en 1940 optredende vertraging in het geboortecijfer, anderzijds door de tussen 1940 en 1960 geconstateerde versnelling, waardoor het aandeel der niet-huwbaren gestegen is. Het is dus zaak de trend in het geboortecijfer te vergelijken met die van het vruchtbaarheidscijfer (aantal geboorten per 1.000 vrouwen tussen de 15 en 49). In tabel 3 is dit gedaan voor zo veel mogelijk landen voor een zo recent mogelijke periode; het blijkt dan dat in vrijwel alle landen het vruchtbaarheidscijfer gedaald is², en even snel of sneller dan het geboortecijfer; de vrees voor een vertekening van het beeld als gevolg van een tijdelijke verschuiving in de pyramide blijkt dus ongegrond.

Uit tabel 2 blijkt dat het niveau van het geboortecijfer daalt met de hoogte van het inkomen, maar in welke richting het causale verband het sterkst is, is niet zonder meer duidelijk. Hoe dit ook zij, de groei van het nationaal produkt per hoofd die de daling van het geboortecijfer vooraf is gegaan, verschilt sterk per land en ligt voor de meeste vrij laag.

Een belangrijke oorzaak van de geconstateerde daling in de geboortecijfers wordt ongetwijfeld gevormd door een combinatie van twee verschijnselen: het grootscheepse vertrek van de plattelandsbevolking naar de steden, en het feit dat de vruchtbaarheidscijfers in de steden aanzienlijk

¹ In India bedroeg het aandeel der kinderen onder de 14 jaar in 1951 37%, in 1961 was dit 41% van de totale bevolking.

² Vooral in de meest vruchtbare leeftijdsgroep (20-30 jaar).

TABEL 2.

Bevolkingsaanwas in enkele Latijnsamerikaanse landen sinds 1920

		Alle cijfers per 1.000 inwoners per jaar										
		Gemid. 1920-1924	Wijziging per jaar	Gemid. 1930-1934	Wijziging per jaar	Gemid. 1940-1944	Wijziging per jaar	Gemid. 1950-1954	Wijziging per jaar	Gemid. 1959-1961	Wijziging per jaar	1967
El Salvador 3,2 mln., 1,0%, \$ 236	nataliteit	46	-0,3	43	—	43	+0,6	49	—	49	-0,7	44
	mortaliteit	24	-0,1	23	-0,2	21	-0,6	15	-0,4	12	-0,4	9
	natuurl. aanw.	22	-0,2	20	+0,2	22	+1,2	34	+0,4	37	-0,3	35
Guatemala 4,7 mln., 0,8%, \$ 281	nataliteit	63	-1,1	52	-0,5	47	+0,4	51	-0,3	49	-0,8	43
	mortaliteit	27	—	27	+0,1	28	-0,7	21	-0,6	17	-0,2	15
	natuurl. aanw.	36	-1,1	25	-0,6	19	+1,1	30	+0,3	32	-0,6	28
Costa Rica 1,6 mln., 1,0%, \$ 353	nataliteit	43	+0,3	46	-0,1	45	+0,4	49	-0,1	48	-1,3	39
	mortaliteit	22	—	22	-0,4	18	-0,7	11	-0,4	8	-0,2	7
	natuurl. aanw.	21	+0,3	24	+0,3	27	+1,1	38	+0,3	40	-1,1	32
Jamaica 1,9 mln., 6,6%, \$ 407	nataliteit	38	-0,4	34	-0,3	31	+0,4	35	+0,7	41	-0,8	35
	mortaliteit	24	-0,6	18	-0,4	14	-0,2	12	-0,4	9	-0,3	7
	natuurl. aanw.	14	+0,2	16	+0,1	17	+0,6	23	+1,1	32	-0,5	28
Mexico 45,7 mln., 3,0%, \$ 412	nataliteit	..	..	45	-0,1	44	+0,1	45	+0,1	46	-0,4	43
	mortaliteit	..	..	26	-0,4	22	-0,7	15	-0,5	11	-0,3	9
	natuurl. aanw.	..	..	19	+0,3	22	+0,8	30	+0,6	35	-0,1	34
Trinidad 1,0 mln., 6,1%, \$ 501	nataliteit	32	-0,2	30	+0,6	36	+0,1	37	+0,1	38	-1,3	30 a)
	mortaliteit	22	-0,3	19	-0,3	16	-0,5	11	-0,4	8	-0,2	7 a)
	natuurl. aanw.	10	+0,1	11	+0,9	20	+0,6	26	+0,5	30	-1,1	23 a)
Chili 9,1 mln., 1,2%, \$ 515	nataliteit	42	-0,2	40	-0,4	36	-0,2	34	+0,3	36	-1,0	29
	mortaliteit	30	-0,6	24	-0,4	20	-0,6	14	-0,2	12	-0,4	9
	natuurl. aanw.	12	+0,4	16	—	16	+0,4	20	+0,5	24	-0,6	20
Puerto Rico 2,7 mln., 5,4%, \$ 959	nataliteit	..	..	41	-0,1	40	-0,3	37	-0,6	32	-0,8	26
	mortaliteit	..	..	21	-0,5	16	-0,7	9	-0,3	7	-0,2	6
	natuurl. aanw.	..	..	20	+0,4	24	+0,4	28	-0,3	25	-0,6	21
Latijns-Amerika 259 mln., 2,0%, \$ 350												

N.B. De cijfers onder de naam van het land betekenen resp. het aantal inwoners in miljoenen in 1967, de jaarlijkse groei van het nationaal produkt per hoofd in de periode 1950-1960 en het bruto nationaal inkomen per hoofd in U.S. dollars in 1965; de landen zijn gerangschikt volgens toenemende waarde van dit laatste cijfer.

Bronnen: Demographic Yearbook, Verenigde Naties 1965, 1966, 1967; Monthly Bulletin of Statistics, V.N., febr. 1969; National Accounts of Less Developed Countries, O.E.C.D. 1967.

a) 1966.

TABEL 1.

Groei van de wereldbevolking

	Bevolkingsgroei (promille per jaar)				Bevolking in mln. in 1967
	1930-1940	1940-1950	1950-1960	1960-1967	
Latijns-Amerika ...	19	23	27	28	259
Afrika	15	15	23	24	328
Azië (zonder China, Japan en Sowjet- Unie)	14	14	22	25	1.087
Noord-Amerika ...	7	14	18	14	220
Europa (zonder Sowjet-Unie) ...	7	3	8	9	452
Wereld	10	9	18	19	3.420

Bron: Demographic Yearbook 1967, Verenigde Naties.

TABEL 3.

Nataliteit versus fertiliteit, ontwikkeling sinds omstreeks 1960

	Wijziging nataliteit	Wijziging fertiliteit	Periode
Barbados	-22	-25	1960-1965
Trinidad	-12	-20	1959-1965
Ecuador	-12	-11	1962-1966
Peru	-11	-10	1961-1965
Venezuela	-7	-8	1961-1966
Puerto Rico	-7	-9	1960-1965
Chili	-6	-10	1960-1965
Mexico	-4	-1	1960-1966
Panama	-2	-13	1962-1967
Honduras	+2	-3	1961-1965

N.B. De cijfers duiden de procentuele verandering aan van de geboorte-, resp. vruchtbaarheidscijfers. Bijv. voor Ecuador:
— nataliteit in 1966 is 41,5 geboorten per 1.000 inwoners, in 1962 47,0;
wijziging is $41,5/47,0 = 0,883 = -11,7\%$;
— fertiliteit in 1966 is 149,4 geboorten per 1.000 15-49-jarige vrouwen,
in 1962 167,9;
wijziging is $149,4/167,9 = 0,889 = -11,1\%$.

Bronnen: Demographic Yearbook, Verenigde Naties 1965, 1966, 1967; Monthly Bulletin of Statistics, V.N. febr. 1969.

(I.M.)

§ NV. SLAVENBURG'S BANK §

lager liggen dan op het platteland. Voor de in tabel 2 vermelde landen ligt het stedelijk niveau 30-40% lager. Dit geldt ook voor andere Latijnsamerikaanse landen zoals Brazilië, Peru, en Ecuador. Over de oorzaken van dit niveaoverschil valt allerlei te bedenken: gebrek aan woonruimte in de steden (liever gezegd in de krottenwijken rond de steden), de grotere behoefte aan gezinsarbeid op het platteland en, naar mijn mening vooral, de geringe mogelijkheden tot ontspanning op het platteland door de afwezigheid van elektriciteit (recreatie vermindert procreatie?). De oorzaak van de verstedelijking, die in deze landen in een tiental jaren soms meer dan een tiende van de bevolking betreft, ligt vooral in de ongunstiger wordende verhouding tussen land en landbouwbevolking en misschien ook in de stimulerende invloed die uitgaat van „success-stories” van verwanten in de stad.

Acties voor geboortebeperving bestaan nu in vrijwel alle Latijnsamerikaanse landen, maar zij zijn van te recente datum (1965 of later) en van nog te geringe omvang³ om de recente daling in het geboortecijfer verder te kunnen verklaren. Hieraan moet echter toegevoegd worden dat de omvang van deze acties zeer snel toeneemt, dankzij het groeiend inzicht zowel van de betrokken regeringen als van de hulpverlenende landen en organisaties: de financiële bijdrage van bijv. de Verenigde Staten is sinds 1965 gemiddeld elk jaar verdubbeld. Bovendien behoeft hun succes niet in twijfel getrokken te worden, als men bedenkt dat volgens deskundige ramingen steeds meer zwangerschappen kunstmatig onderbroken worden (in Chili bijv. één op drie).

Resumerend kan over de oorzaken van de recente nataliteitsdaling slechts het volgende gezegd worden: zij is niet te danken aan een verschuiving in de leeftijdsopbouw, ook niet aan de inkomensgroei, gedeeltelijk aan de verstedelijking en nog niet aan georganiseerde geboorteregeling; waarschijnlijk wel aan andere wegen tot geboortebeperving.

STABILISATIE VAN HET STERFTECIJFER

Dankzij de snelle verbreiding van de medische verzorging is het sterftecijfer snel afgenomen, in sommige landen sinds 1920 of eerder, in andere na omstreeks 1940. Sinds enkele jaren is het op een zodanig niveau gekomen dat een voortzetting van de trend tot daling in hetzelfde tempo onwaarschijnlijk is en dat een zekere stabilisatie verwacht mag worden; stabilisatie die in sommige landen reeds blijkt uit de meest recente cijfers.

Momenteel ligt het sterftecijfer van de meeste in tabel 2 vermelde landen omstreeks het Westeuropese niveau (Nederland 8⁰/₁₀₀₀). Hierbij moet echter niet uit het oog worden verloren dat de bevolking in de hier besproken landen gemiddeld veel jonger is dan in de ontwikkelde landen, zodat zelfs een lager cijfer nog geen teken is dat de medische voorzieningen een bevredigend niveau hebben bereikt.

De bereikte verbetering en een indicatie van wat nog verder mogelijk is wordt beter door het volgende geïllustreerd: in de jaren vijftig nam de gemiddelde levensverwachting bij geboorte ieder jaar met bijna één jaar toe en in alle genoemde landen (uitzonderd Guatemala) ligt de levensverwachting nu boven 60 jaar⁴. Als men bedenkt dat in de ontwikkelde landen dit cijfer momenteel rond de 70 jaar is en slechts zeer langzaam toeneemt, ligt het voor de hand te veronderstellen dat verdere verbetering van de medische voorzieningen spoedig steeds minder kan bijdragen tot verlaging van het sterftecijfer.

PROGNOSES

Als we tenslotte kijken naar de natuurlijke bevolkingsgroei die uit de hierboven besproken geboorte- en sterftecijfers resulteert, valt op dat de groeivoet in de jaren veertig en vijftig zeer snel gestegen is, vooral als gevolg van een afneming van de mortaliteit. Omstreeks 1960 treedt een verandering op: terwijl de nataliteit snel afneemt, zwakt de dalende tendens in het sterftecijfer af en de groeivoet van de bevolking vertoont daardoor een plotselinge ommekeer.

Dit wil niet zeggen dat de periode van zeer snelle bevolkingsgroei nu al geëindigd is, want in de meeste landen ligt de groeivoet momenteel nog aanzienlijk boven het „pre-explosie” niveau. Als we echter de hierboven al aangegeven mogelijkheden concretiseren, te weten een extrapolatie van de nataliteit sinds 1960 en een daling van de mortaliteit tot een stabiel niveau van 7⁰/₁₀₀₀, kan berekend worden dat de groeikoers binnen afzienbare tijd een niveau bereikt vergelijkbaar met die van de ontwikkelde landen. Een groei van 15⁰/₁₀₀₀ zou tussen 1970 en 1975 al bereikt worden door Chili, Trinidad en Puerto Rico, rond 1980 door Costa Rica en Jamaica, enz., met Mexico als laatste pas in het begin van de volgende eeuw. Een verdere daling tot 10⁰/₁₀₀₀ zou, op grond van dezelfde veronderstellingen, vijf jaar later (Trinidad, Costa Rica, Chili) tot vijftien jaar later (Mexico) bereikt worden.

Het is duidelijk dat een dergelijk „voortborduren” op een tamelijk recente trend een nogal speculatief karakter heeft en met enig voorbehoud bekeken moet worden. Wel kan worden gesteld dat de huidige vertraging in de groei onverwacht gekomen is en dat zich een nieuwe ontwikkeling aftekent. Slechts enkele jaren geleden publiceerden de Verenigde Naties bevolkingsprognoses⁵, waarin voor de in tabel 2 vermelde landen voor 1960-1970 groeicijfers voorspeld werden op hetzelfde niveau of hoger dan voor de periode 1950-1960; ook voor 1970-1980 verwachtten de Verenigde Naties geen noemenswaardige daling. Dat voorspellingen in deze materie een riskante bezigheid zijn blijkt wel uit een ander voorbeeld: eerdere voorspellingen door de Verenigde Naties (in 1951) hadden de explosie in de jaren vijftig niet voorzien en schatten de wereldbevolking in 1980 op 3 à 3,6 miljard⁶, een aantal dat inmiddels reeds bereikt is.

Als ik mij, met deze lichtende voorbeelden voor ogen, toch aan een blik in de toekomst wil wagen is dat om na de vele sombere berichten die de laatste tijd omtrent deze materie verschenen, iets optimistischere perspectieven aan te duiden, voor zover het Latijns-Amerika betreft. Mochten deze perspectieven zich realiseren en geen gezichtsbedrog blijken te zijn, dan bieden zij ongetwijfeld betere uitzichten op de economische ontwikkeling van dit gebied.

E. P. Riezebos
(OECD)

³ Het aantal pilgebruikers in geheel Latijns-Amerika werd eind 1967 op ongeveer 2 miljoen geschat, d.w.z. slechts ongeveer 3% van het totaal aantal vrouwen tussen 15 en 49 jaar.

⁴ In de Westeuropese landen werd dit cijfer nog niet zo lang geleden bereikt: in Scandinavië en Nederland rond 1925, elders tussen 1930 en 1940.

⁵ *World Population Prospects*, Verenigde Naties 1966.

⁶ „The past and future growth of world population: a long range view”; *U.N. Population Bulletin*, december 1951.

Buitenlands bedrijfsleven en kapitaalexport uit ontwikkelingslanden

De Tanzaniaanse ervaring

De discussie in Nederland over het beleid inzake ontwikkelingslanden is weer opgebloeid. Enerzijds omdat de Nederlandse regering bezig is meerjarenplanning te ontwerpen in dit opzicht, anderzijds omdat kort geleden het rapport van de Commissie-Janssen inzake de evaluatie van het (in het recente verleden) gevoerde ontwikkelingsbeleid ter beschikking is gekomen. Bovendien nemen de uitgaven ten behoeve van ontwikkelingslanden in snel tempo toe. Al met al reden genoeg om eens na te denken over het te voeren beleid, bij voorkeur op basis van zo goed mogelijk gedetailleerde kennis van wat in feite aan de gang is in ontwikkelingslanden.

Nu zijn er talloze, dikwijls zeer wijdlopijge, verhandelingen over ontwikkelingshulp in abstracto. Er is veel materiaal verzameld over aspecten van kapitaaloverdracht, enz., maar er is weinig concreets beschikbaar over de praktijken van het buitenlandse zakenleven in de ontwikkelingslanden zelf. Dit laatste is niet zo verwonderlijk. Het bedrijfsleven heeft bepaald geen behoefte om onderzoekers te laten uitpluizen op welke wijzen buitenlandse bedrijven zaken doen. Bovendien geven regeringen in vele gevallen ook geen medewerking om een en ander van die kant te benaderen, gesteld al dat ze weten wat er gaande is.

Tanzania, een van de concentratielanden voor het Nederlandse ontwikkelingsprogramma, staat de laatste jaren om velerlei redenen in het middelpunt van de belangstelling. Een vrij ingrijpende economisch-politieke koerswijziging is in februari 1967 ingeleid door de aanvaarding van de Arusha Declaratie ¹.

De Arusha Declaratie poogt correcties aan te brengen op de, sedert het bereiken van de politieke onafhankelijkheid (in december 1961) sterk toegenomen, inkomensongelijkheid ².

Het accent van de ontwikkeling is verlegd van de stad naar het platteland. Voorts is het belang van de zelfwerkzaamheid van de bevolking (self-reliance) benadrukt, hetgeen een goed leiderschap vereist. Hiermee gepaard gaande is een voorzichtiger opstelling ten opzichte van het buitenland gevolgd en wordt een selectiever beleid ten aanzien van wat werkelijk als hulp wordt aanvaard gevoerd. Dit laatste in verband met de snel toenemende externe schuldenlast, welke in ontwikkelingslanden in recente jaren is opgetreden. De economisch-politieke gevolgen van een toenemende afhankelijkheid van het buitenland worden door Tanzania als ongewenst beschouwd.

Ter uitvoering van de in de Arusha Declaratie neergelegde principes zijn o.a. de topinkomens vrij drastisch afgeroomd en is een zuiveringsproces onder het politieke leiderschap begonnen. Teneinde vat te krijgen op de nationale economie, en ook om doelgerichte planning door te kunnen voeren is een aantal sleutelbedrijven genatio-

naliseerd. Zo zijn het bankwezen en het verzekeringsbedrijf volledig genationaliseerd. Voorts zijn partiële nationalisaties doorgevoerd in de sisalplantages, de handel en de industrie. Aanvankelijk hebben in het buitenland vooral de nationalisaties de aandacht getrokken. Ook het Nederlandse bedrijfsleven was bij de nationalisaties betrokken. Echter de wijzigingen in het binnenlands beleid zijn veel ingrijpender geweest, en op langere termijn vermoedelijk ook belangrijker. Al zullen deze laatste aspecten van het in Tanzania gevoerde beleid hier niet verder ter sprake komen.

In dit artikel zal een inzicht worden verschaft in de mate van buitenlandse controle over het in Tanzania werkzame bedrijfsleven, veelal gebaseerd op gegevens voor 1965 en 1966. Dit heeft dus betrekking op de situatie vlak vóór de Arusha Declaratie. Vervolgens zal een globale schatting worden gemaakt van de kapitaalexport, welke berekening gedeeltelijk pas mogelijk geworden is door de inzichten welke bij de afwikkeling van de nationalisatie zijn verkregen, terwijl tot slot enkele opmerkingen zullen worden gemaakt over de na de Arusha Declaratie ontstane situatie.

De discussie blijft beperkt tot een deel van wat veelal als de „moderne” sector wordt aangeduid, in tegenstelling tot de meer traditionele voortbrengingswijze van de inheemse bevolking. Het bankwezen, het verzekeringsbedrijf, de industrie en de handel zullen aan de orde komen. Van de belangrijkste exportgewassen koffie, katoen en sisal, is alleen sisal een gewas dat door buitenlandse (plantage-) bedrijven beheerst werd. Sisal, een vezelgewas, is echter een „declining industry”, vnl. als gevolg van de sterk toegenomen concurrentie van kunstvezels. De waarde van de uitvoer van sisal is teruggelopen van Sh. 453 mln. in 1963 (één topjaar) tot Sh. 201 mln. in 1967 ³ (1 shilling = f. 0,50). De nationalisatie in de sisalindustrie kwam dus neer op de overname van een aantal praktisch al failliete bedrijven. De winsten van 1963/1964 zijn destijds overwegend naar het buitenland overgeheveld, zodat er praktisch geen reserves meer aanwezig waren welke een noodzakelijke heroriëntatie van deze bedrijfstak zouden kunnen financieren.

¹ *The Arusha Declaration and Tanu's Policy on Socialism and Self-reliance*. Dar es Salaam 1967. Arusha is een stadje in Noord-Tanzania, sinds kort zetel van de Oostafrikaanse Economische Gemeenschap.

² Zie o.a. van schrijver dezes: „Groei en Inkomensverdeling in Tanzania sinds de onafhankelijkheid” in *Internationale Spectator*, Jrg. XXII nr. 11, 8 juni 1968, blz. 828-853.

³ *Background to the Budget 1968/69*, blz. 19.

BANKWEZEN

Het bankwezen in Tanzania werd beheerst door 3 grote Britse banken (Barclays DCO, Standard Bank en National and Grindlays) ⁴. In juni 1966 hadden zij 77% van de totale activa. De rest (23%) was in handen van 8 kleine banken. Van de in totaal 11 banken hadden alleen 4 kleintjes in Tanzania hun hoofdkantoor, waarvan één nog niet operationeel was. Deze laatste bank, in oprichting, representeerde een poging van de Bank of America om via een Zwitserse financieringsmaatschappij voet aan de grond te krijgen in Tanzania.

De beslissingsbevoegdheid van de lokale managers was uitermate beperkt. De meeste beslissingen moesten naar Londen gerefereerd worden, of naar Nairobi in Kenya, welke laatste stad in toenemende mate het financiële centrum van Oost-Afrika werd. Overigens werden de Britse banken in vele opzichten ouderwets en inefficiënt geleid. Zo hadden de banken geen overzicht van de positie van hun kas en vreemde valuta's tot enkele weken na datum. Men werkte met een systeem van „overdrafts” i.p.v. „advances” en men vond het kennelijk niet nodig gegevens te verzamelen over de ongebruikte overdraft-faciliteiten. Zodoende had men geen overzicht van de aangegane verplichtingen.

Afgezien van bovengenoemde factoren was er in Tanzania onvrede over het gedrag der banken: hun onwil om de kredietoperaties uit te breiden buiten de steden, en hun verwaarlozing van training en opleiding van Tanzaniaans personeel, alsook de hoge kosten welke berekend werden als gevolg van het van kracht zijn van de Bankers Arrangements, het kartel van bankvoorwaarden, welk kartel in Groot-Brittannië in 1967 door de Prices and Incomes Board fel is gekritiseerd.

De obstructie van de kant van de Britse banken bij de afwikkeling van de nationalisaties noodzaakte de Tanzaniaanse regering direct een zeer drastische rationalisatie en reorganisatie ter hand te nemen. Dit werd bemoeilijkt doordat de Britse banken al hun Europees personeel hadden teruggetrokken binnen 2 maanden, en de instructiehandboeken met beschrijvingen van bankprocedures hadden vernietigd. Bovendien worden ca. Sh. 45 mln., welke toebehoorden aan Tanzaniaanse depositohouders, en welke deposito's door de banken in het buitenland (Londen) werden aangehouden, tot op heden ten dage geblokkeerd ⁵. Kortom, dit alles past niet erg goed bij het image van de Britse gentleman-bankier, financieel adviseur van „de kleine luyden”.

Ondanks al deze tegenwerking wordt het bankwezen nu geleid met hulp van acht Europeanen in plaats van voorheen 60. Daarvan zijn er drie Deense jongerenrijwilligers voor de correspondentie-afdeling, waar enige talenkennis belangrijk is. Nu het nationaliseringsprogramma nagenoeg voltooid is, worden diverse pogingen gedaan om de landelijke sector te bereiken en nieuwe agentschappen te openen.

Om enig inzicht te krijgen in de kapitaalstroom naar het buitenland kan niet worden uitgegaan van gepubliceerde balansen en exploitatie-overzichten, daar de banken opereerden als niet-zelfstandige bijkantoren.

Het is dus alleen mogelijk te werk te gaan langs de glibberige indirecte weg, aan de hand van een geschatte geconsolideerde balans van het Tanzaniaans bankbedrijf, afgeleid uit de monetaire statistiek ⁶ en met behulp van gegevens ontleend aan het Tanzaniaanse Centraal Bureau voor de Statistiek. We komen dan tot het navolgende exploitatie-overzicht voor 1966 (in mln. Sh.):

Ontvangen rente	70,4
Betaalde rente	10,4
	60,0
Personeelkosten (waarvan aan niet-ingezetenen: 12,4)	23,6
	36,4
Overige kosten — doorberekening aan cliënten	P.M.
Belastingen	13,5
Surplus	22,9

Daar niet-ingezetenen 50% van hun salaris legaal naar het buitenland mogen overmaken zou de kapitaalexport neerkomen op Sh. 29,1 mln. Daar bekend is dat de Britse banken schadevergoedingsclaims hebben ingediend tot een totaalbedrag van ruim Sh. 120 mln. is een gedeeltelijke verificatie van het verkregen resultaat mogelijk.

Indien we veronderstellen dat het aandeel van de Britse banken in de winst proportioneel is t.a.v. hun aandeel in het totaal van de activa (wij zagen reeds dat dit 77% was) dan komt hun claim neer op 6,8 maal de netto winst (120:77% van 22,9). Daar Tanzania schadevergoeding heeft aangeboden op basis van netto activa is een dergelijke gekapitaliseerde claim irreëel hoog. Indien men al op basis van winstkapitalisatie wil werken dan zal men de gemiddelde winst over een aantal jaren moeten nemen. Het is bekend dat 1966 een uitzonderlijk goed jaar was (het monetaire inkomen steeg met ruim 9%) en dat de winsten in de voorafgaande jaren aanzienlijk lager waren. De banken hebben inmiddels hun claims al verlaagd tot Sh. 80 mln. Het zijn vooral Barclays DCO en de Standard Bank, welke vanuit Zuid-Afrika wordt beheerd, die zich recalcitrant gedragen. Met alle overige banken is inmiddels overeenstemming bereikt, inclusief National and Grindlays, één van de grote drie.

VERZEKERINGMAATSCHAPPIJEN

De 29 levensverzekeringmaatschappijen en de 75 schadeverzekeringmaatschappijen ⁷ welke in Tanzania opereerden deden dit door middel van agentschappen. Praktisch alle maatschappijen hadden hun Oostafrikaans hoofdkantoor in Nairobi en waren verder in Londen gevestigd. Slechts de (kleine) National Insurance Corporation had in Tanzania haar hoofdkantoor. De regering had hier een meerderheidsbelang.

De toerekening van baten en lasten zoals deze door het East African Statistical Department plaatsvindt houdt geen rekening met het institutioneel bepaalde transactiepatroon. De nationalisaties hebben hier niet erg veel aan het licht gebracht, omdat zij nagenoeg geruisloos zijn verlopen. Sinds februari 1967 moesten alle nieuwe levensverzekeringen worden afgesloten met de National Insurance Corporation. Schadeverzekeringscontracten zouden per ultimo 1967 exclusief met de N.I.C. moeten worden afgesloten. Bestaande polissen zouden door de oude verzekeraars gehonoreerd moeten worden. In feite hadden alle ver-

⁴ De feitelijke gegevens over het bankwezen zijn ontleend aan Mikael Selsjord: „Recent Developments in Commercial Banking in East Africa: a Statistical Analysis” in *Economic and Statistical Review*, nr. 20, september 1966. The East African Statistical Department, Nairobi, blz. VIII-XXII.

⁵ Zie o.a. Minister for Finance, Budget speech 1967, Annals of the National Bank of Commerce, 1967, NBC Report and Accounts, 7 februari - 30 juni 1967.

⁶ Selsjord, art. cit. blz. X.

⁷ Mikael Selsjord: *Credit Market Statistics Manual for Tanzania*, E.A. Stat. Dept. 1967 (intern), blz. 30 en Appendix 3.

zekeringsbedrijven al voor die aflooptdatum hun activiteiten gestaakt, zodat de N.I.C. versneld alles moest opvangen.

Een eerste benadering van de kapitaalstroom in deze sector uit Tanzania kan als volgt worden berekend (in Sh. mln.) ⁸:

	1963	1964	1965
Inkomsten:			
Bruto premieontvangsten	53,0	57,1	58,9
Herverzekering buiten Oost-Afrika	— 5,2	— 5,6	— 7,0
Netto premieontvangsten	47,8	51,5	51,9
Uitgaven:			
Bruto claims	21,0	23,0	24,2
Herverzekering buiten Oost-Afrika	— 2,4	— 2,8	— 2,8
Netto claims	18,6	20,2	21,4
Kosten van administratie en beheer	12,7	16,4	15,7
Surplus:			
Netto	16,5	14,8	14,8
Bruto	19,3	17,6	18,9

Op deze basis komt men tot een kapitaalexport van ca. Sh. 19 mln. per jaar. Dit is echter pas een klein deel van het verhaal. Vooreerst kan het concentratie-effect voor Oost-Afrika geïllustreerd worden. In 1964 hield Kenya 75% van de totale Oostafrikaanse beleggingen door verzekeringmaatschappijen, alhoewel slechts 55% van de totale premieontvangsten door Kenya werden bijgedragen. Voor Tanzania is dit dus kapitaalexport ten behoeve van Kenya ⁹.

Voor Oost-Afrika als geheel vindt kapitaalexport plaats naar Londen. Over de periode 1960-1964 behaalden de verzekeringmaatschappijen een cumulatief surplus, inclusief inkomsten uit beleggingen, van Sh. 388 mln. in Oost-Afrika. Daartegenover stond een toeneming van Oostafrikaanse beleggingen van slechts Sh. 154 mln., zodat meer dan de helft, nl. Sh. 236 mln., in alle waarschijnlijkheid naar, hoofdzakelijk, Londen is afgevoerd. Het is waarschijnlijk dat inkomsten van deze Londense beleggingen voorgoed voor Oost-Afrika verloren zijn, alsook de belastingen over deze inkomsten. Het is opvallend dat de toeneming van Oostafrikaanse beleggingen terugliep van Sh. 103 mln. in 1960 tot Sh. 15 mln. in 1963; in 1964 trad zelfs een daling op, nl. van Sh. 6,6 mln. Deze afbraak van Oostafrikaanse beleggingen viel samen met het onafhankelijk worden van Oost-Afrika: Tanzania, december 1961, Uganda, oktober 1962 en Kenya, december 1963.

Al met al lijkt een geschatte kapitaalexport van Sh. 19 mln. op jaarbasis aan de zeer lage kant, en zij moet dan ook als een minimum schatting worden beschouwd. Het zal duidelijk zijn dat door de activiteiten van buitenlandse verzekeringmaatschappijen zeer belangrijke interne besparingen afvloeien. Dit geldt met name voor de langetermijnbeleggingen van levensverzekeringmaatschappijen die rond 50% van de totale verzekeringspremies bijdragen.

INDUSTRIE

Alhoewel in Tanzania al sinds 1958 partiële industriepeilingen zijn verricht, dateert de eerste gedetailleerde peiling van 1965 ¹⁰. De voor deze Survey gebruikte formulieren zijn geverifieerd aan de hand van de door externe accountants gecontroleerde jaarstukken.

Het blijkt dat in 321 van de 569 industriële ondernemingen met meer dan 10 werknemers, welke in de Census zijn onderzocht, niet-ingezetenen een meerderheid van het aandelenkapitaal bezitten. Bovendien zijn er 54 onder-

nemingen waar niet-ingezetenen van 25 tot 50% van de aandelen bezitten. Veelal betekent dit dat een buitenlandse machinefabrikant het management-contract heeft waarbij hij dan tevens als partner-aandeelhouder optreedt. Alhoewel een dergelijke constructie veelal als kennisinbreng in een joint venture geprezen wordt, betekent het in de praktijk dat een machinefabrikant zijn verkoopkosten kan afwentelen op de koper via een kostbaar management-agency contract. De nationalisatie van ca. 15 industriële ondernemingen betekent dan ook dat, óók na Arusha, de buitenlandse invloed zeer sterk blijft.

Daar bekend is dat de buitenlandse bedrijven veelal tot de grotere behoren; kan men veilig aannemen dat 70-80% van de totale industriële produktie in Tanzania door buitenlandse ondernemingen werd voortgebracht. De overheersende marktform is monopolistisch en niet oligopolistisch, omdat de beperktheid van de vraag in veel gevallen concurrerende bedrijven uitsluit.

De bruto toegevoegde waarde van de industrie als geheel bedraagt 26,9% van de omzet. Houdt men rekening met loonkosten, afschrijvingen, en winstbelasting over het aldus berekende bedrijfsresultaat dan resteert een voor uitkering vatbare winst van Sh. 93 mln. of 7% van de omzet. Dit cijfer verbaast enigszins indien men bedenkt dat 34% van de onderzochte ondernemingen zijn begonnen met produceren sinds 1961. Afgaande op de frequent uitgesproken klachten uit bedrijfskringen zou men verwachten, dat althans een aantal van deze nieuwe bedrijven met grote aanloopmoeilijkheden te kampen zou hebben, en dus nog geen winst zou maken.

Voor een (hier niet uitvoerbare) berekening van de winst op eigen vermogen van de buitenlandse investeerders is het van belang op te merken dat bedrijven veelal met een minimum aan permanent vermogen, een maximum aan leverancierskrediet en een hoog bankkrediet worden gefinancierd.

Voor de berekening van de kapitaaluitvoer is het van belang op te merken dat niet-ingezetenen tot 50% van hun bruto salaris legaal naar het buitenland mogen overbrengen. Hier wordt nagenoeg altijd volledig gebruik van gemaakt. Veertien procent van de werknemers (overwegend niet-ingezetenen) ontvingen 47% van de totale loonsom, nl. Sh. 74 mln. Verondersteld is dat Sh. 30 mln. hiervan naar het buitenland is overgemaakt.

Verder moet nog rekening worden gehouden met patenten, management-agency fees, enz. Alhoewel de Survey hierover niet expliciet is mag op basis van een steekproef van met de National Development Corporation gelieerde bedrijven deze post globaal geraamd worden op tenminste Sh. 25 mln. Bij de N.D.C. zijn veel van de genationaliseerde bedrijven ondergebracht. Voorts is aangenomen dat 70% van de berekende netto bedrijfswinst ad Sh. 93 mln. eveneens naar het buitenland is overgeheveld.

In totaal komen we dus op een kapitaalexport door de industrie van Sh. 120 mln. (30 + 25 + 70% van 93).

Impliciet is hierbij aangenomen dat bedrijven gekweekte reserves niet in Tanzania aanhouden, maar naar het hoofdkantoor overboeken. Dit is een plausibele veronderstelling.

⁸ East African Insurance Statistics. E.A. Stat. Dept. Nairobi, (jaarlijks).

⁹ J. Loxley: *Financial Intermediaries and their Role in East Africa*, University of East-Africa, Social Science Conference, December 1966, Nairobi.

¹⁰ *Survey of Industries 1965*. Central Statistical Bureau, Dar es Salaam 1967.

Mocht er iets fout gaan met het bedrijf dan zijn het de banken die er de nadelen van ondervinden. Ook komt het veel voor dat bedrijven additionele concessies kunnen verwerven van de overheid: lagere kosten van grondstoffen en materialen, verhoging van rechten op concurrerende importen enz. De machinefabrikant heeft zijn verkoop meestal ondergebracht bij een exportfinancieringsmaatschappij en is dus gedekt. Al dan niet met regeringsgarantie. Bovendien zijn lonen en management-fees preferente schulden. Bij eventuele expansie kan vrij gemakkelijk kapitaal wederom naar Tanzania worden teruggeheveld, welk kapitaal dan in aanmerking komt voor de „approved list” van het Tanzaniaanse Ministerie van Financiën, waardoor winsten met dat kapitaal te behalen wederom legaal mogen worden uitgevoerd. Tot slot zijn de rendementen voor kortlopende beleggingen in Londen zeer aantrekkelijk.

HANDEL

Voor wat betreft de handel was weinig bekend, behalve dan de vage notie dat de Aziaten een overwegend belang hadden in de handel en waarschijnlijk wel geld zouden uitvoeren, gelet op de veranderende politieke constellatie na het bereiken van onafhankelijkheid door Tanzania in 1961.

Het enige wat bekend is, is dat 46% van de totale loonsom ad Sh. 84 mln. welke in de handel betaald werd in 1966 voor rekening van niet-ingezetenen kwam ¹¹. Dit geeft overigens een misleidend beeld van de situatie omdat de grote groep Ismaili's, welke ook in de handel een vooraanstaande plaats inneemt, op instigatie van hun geestelijk leider, de Aga Khan, in overgrote meerderheid geopteerd had voor het Tanzaniaanse staatsburgerschap, in tegenstelling tot de aanhangers van allerlei andere Indische sekten.

De handel blijkt niet erg geconcentreerd te zijn. Toen in februari 1967 een achttal Europese handelshuizen werd genationaliseerd, in de verwachting hiermede de „heights of the economy” te hebben veroverd in deze sector, bleek dat de regering niet meer dan ca. 15% van de invoer en maar 10% van de uitvoer in handen had gekregen, terwijl ook de positie van de nieuw gevormde State Trading Corporation in groot- en detailhandel niet erg belangrijk is, behalve voor enkele produkten.

Wel zijn scheepsbevrachtingen nu overwegend in handen gekomen van de S.T.C. Pogingen om van buitenaf het handelsgebeuren te analyseren zijn niet erg succesvol gebleken. Eén van de methoden welke wel wordt toegepast, is een vergelijking te maken tussen invoerprijsindices in Tanzania (of Oost-Afrika) en uitvoerprijsindices van westerse landen, naar regio te vergelijken en te corrigeren voor transportkosten. De afwezigheid van voldoende uitgesplitste statistieken, alsook de distorsies als gevolg van intra-Oostafrikaanse handel welke nagenoeg niet te achterhalen zijn, spelen een rol. Wel is mogelijk voor verschillende produkten prijsvergelijkingen toe te passen. Zo zijn een aantal invoerprijzen voor individuele produkten onderzocht voor Kenya en Tanzania, waarvan bekend was dat ze vanuit dezelfde oorsprong kwamen, dezelfde transportkosten droegen, terwijl ze eveneens aan hetzelfde belastingregime onderworpen waren.

De prijsverschillen tussen Kenya en Tanzania liepen van 40 tot 70%. Hierin zit zeker een deel kapitaalexport omdat enerzijds Kenya bij het bedrijfsleven (nog) geldt als het stabiele modelland, de opvolger van Nigeria (tot dat land

uit elkaar viel), terwijl Tanzania argwanend werd en wordt bekeken op grond van diverse uitlatingen en gedragingen in het verleden.

Een benadering via gepubliceerde statistieken ziet echter voorbij aan het institutionele kader in het geheel van de economische betrekkingen tussen Afrikaanse landen en hun voormalige moederlanden. De meeste bedrijven welke in Tanzania werkzaam zijn behoren tot de grote of middelgrote bedrijven in de oorsprongslanden. In ieder geval dienen zij zo groot te zijn, dat een vestiging in Tanzania niet relatief zo belangrijk is dat een mislukking van het experiment de gehele onderneming mee zou slepen. Nu heeft de fusiedrang in West-Europa en de Verenigde Staten in recente jaren onaangename gevolgen, doordat als gevolg van verticale, horizontale, alsook „conglomerate” fusies een groot deel van de internationale handel tussen West-Europa en Afrika het karakter krijgt van plaats te vinden tegen interne verrekenprijzen tussen diverse takken van in wezen één bedrijf.

Pas indien men in het bedrijfsleven zelf duikt, krijgt men enig idee van wat er gaande is. Zo is bijvoorbeeld bij de afwikkeling van de nationalisaties gebleken dat een niet onaanzienlijk deel van de salarissen van buitenlands personeel niet verklaard kon worden. Enkele bedrijven lieten na de nationalisatie hun personeel vallen, en daar Tanzania toegezegd had al het personeel tegen dezelfde dienstvoorwaarden over te nemen, hadden de overgenomen employés er belang bij een correcte opgave te verschaffen, welke opgaven echter niet via de boeken geverifieerd konden worden. Promotors die zich ook na de nationalisaties opwierpen als managing-agents, terwijl zij in feite noch het personeel, noch de deskundigheid bezaten om management-contracten naar behoren te vervullen, komen veelvuldig voor. Deze incompetentie verhindert overigens niet dat zij niet alleen de management-fee opstreken, maar tevens dat zij koppelaarsprovisie innen van de door hen te ronselen personeelsleden. Europese producenten exporteerden via Europese handelsfirma's goederen naar Tanzania, waarbij de gewenste winst alvast rechtstreeks werd overgeboekt, waarbij het handelsfiliaal in Tanzania nog maar moest zien of het boven de rechtstreeks geboekte winst ook nog enige extra winst kon behalen, rekening houdend met de lokale marktomstandigheden.

Controle door middel van management-contracten betekent veelal ook geheimhouding over de bronnen van inkoop. De meest wonderlijke factureringen kwamen voor, waarbij de plaats van facturering, de reisroute van de vrachter en de plaats van bestemming niets met elkaar te maken hadden. Nieuwe geledingen in de handelshierarchie werden gecreëerd, welke uiteraard „kosten” met zich brengen, waarbij de uiteindelijk in rekening gebrachte prijs vaak niet concurrerend was met de prijs welke bij open aankoop mogelijk zou zijn.

Wonderlijk ook is dat in Tanzania geproduceerde goederen in eerste instantie administratief via de regionale handelsafdeling (veelal gevestigd in Nairobi) van hetzelfde produktiebedrijf moet lopen alvorens weer naar Tanzania uitgevoerd te worden, terwijl de goederen fysiek Tanzania nooit verlaten hebben. Als men dan de af-fabrieksprijs kan achterhalen en men kent de inkoopprijs van bijv. de S.T.C. als importeur, blijkt dat de marge welke in Kenya wordt opgelegd — waarvan een groot deel weer terugvloeit als winst naar het moederbedrijf — aanzienlijk is.

Van de hierboven genoemde methoden zouden voor-

¹¹ Central Statistical Bureau, interne gegevens.

Nieuwbouw en samenwerking in de scheepsvaart

Wederom neemt Japan de eerste plaats in op de ranglijst der scheepsbouwlanden: per ultimo 1968 was voor een draagvermogen van 23.237.000, d.w.z. 41,1% van het wereldtotaal, in aanbouw. Dit is een stijging met ongeveer 2.457.000 ton vergeleken met 30 juni 1968. Met slechts één uitzondering hebben trouwens alle belangrijke scheepsbouwlanden hun orderportefeuille vergroot; met name geldt dit voor Noorwegen, waar de orderportefeuille der werven met ongeveer 1.660.350 ton (103,9%) toenam. Helaas blijft ons land, zowel wat de uitbreiding van de particuliere tank- als van de bulcarriervloot ver bij deze landen achter. Terecht werd er in het rapport-Oyevaar op gewezen dat onze rederijen zich te weinig ook op de algemene vrachtaart toeleggen. Het lijnbedrijf domineert.

Ook ik heb reeds herhaaldelijk gewezen op de noodzaak voor de kleinere rederijen om samen te werken, al geloof ik niet dat de suggestie der commissie-Oyevaar, nl. om één geheel van het Nederlandse rederijbedrijf te maken, gemakkelijk zal zijn te verwezenlijken dan wel aanbeveling verdient. Samenwerking c.q. fusie tussen kleinere rederijen ondervindt reeds tegenstand. Ook fiscale faciliteiten in de vorm van vervroegde afschrijvingen zijn, zoals reeds eerder door de Koninklijke Nederlandsche Reedersvereniging betoogd, noodzakelijk, al sta ik persoonlijk — ouderwets? — meer afwijzend tegenover financiële steun van de regering.

In Scandinavië en vooral in Noorwegen, in velerlei opzicht pionier op scheepvaartgebied, zien de lijnrederijen die eenzelfde traject bevaren, de noodzaak van nauwe samenwerking in. Op 6 februari jl. vergaderden in Kopenhagen vertegenwoordigers van de bekende Noorse rederij Wilh. Wilhelmsen, Oslo, van

de A/S Svenska Ostasiatiska Kompagni, Gothenburg en van Akhiebolaget Det Ostasiatiska Kompagni, Kopenhagen, tezamen met pers, nieuwsbureaus en televisie. Het woord werd gevoerd door de heer S. Storm Jörgensen, directeur der Deense „O.K.“, die wees op de noodzaak dat de drie genoemde rederijen wat de diensten tussen Europa en het Verre Oosten betreft, tot nauwe samenwerking besluiten. De concurrentie, aldus spreker, wordt steeds scherper, de problemen waarvoor reders zich door de snelle technologische ontwikkelingen wat de scheepstypen betreft, geplaatst zien, worden steeds ingewikkelder, terwijl door verschepers een voortdurend betere service wordt verlangd. Modernisering en rationalisatie zijn dan ook vereist en dit alles kan veel efficiënter door de drie rederijen tezamen verwezenlijkt worden. Ofschoon, in tegenstelling tot de weleer bestaande onderlinge concurrentie, reeds is overgegaan tot gecombineerde reizen naar het Verre Oosten van de Noorse en Zweedse bedrijven, zal thans ook de Deense „O.K.“ in het gemeenschappelijk programma worden opgenomen. Besloten is over te gaan tot één gecombineerde dienst tussen Europa en het Verre Oosten v.v. onder de naam Scandinavian Joint Shipping Service (Scan Service) waartoe door de betrokken rederijen tezamen 33 moderne schepen met een draagvermogen van ongeveer 412.000 ton ter beschikking worden gesteld. In dertig havens en steden zal Scan Service, onder directie van de heer Borge Rahtje met zetel in Kopenhagen, vertegenwoordigd zijn. Achtentwintig havens in 22 landen, waarvan 14 havens in Europa, worden aangelopen, terwijl maandelijks acht afvaarten van elke haven plaatsvinden. Een goed voorbeeld van efficiënte samenwerking op scheepvaartgebied!

C. Vermey

beelden te geven zijn, eventueel van Nederlandse bedrijven. Een dergelijke casuïstiek zou echter oneerlijk zijn, enerzijds omdat hierdoor vertrouwelijke gegevens openbaar gemaakt zouden moeten worden, terwijl tevens niet vast staat of met de aldus geopenbaarde gevallen werkelijk de grootste boosdoeners aan de kaak gesteld worden.

Echter op grond van datgene wat bekend geworden is bij de nationalisaties is een schatting van Sh. 80 mln. als kapitaalexport door bovengenoemde praktijken bepaald niet aan de hoge kant.

CONCLUSIE

Op grond van de in dit artikel bijgebrachte gegevens kan de kapitaalexport globaal geschat worden op Sh. 170 mln. exclusief de invoeroverwaarderings door de handel (banken Sh. 29,1 mln., verzekeringmaatschappijen Sh. 19 mln., industrie Sh. 120 mln.). Inclusief de invoeroverwaarderings door de handel wordt dit Sh. 260 mln.

De cijfers over betalingen naar het buitenland onder het hoofd „international investment income“, zoals verschaft door de Bank of Tanzania, komen uit op Sh. 192 mln. voor 1966¹². Uiteraard kan de Bank of Tanzania de mate van invoeroverwaarderings door de handel niet berekenen,

daar zij de gepresenteerde facturen slechts passief kan accepteren. Cijfers voor eerdere jaren zijn niet beschikbaar daar de Bank of Tanzania pas in 1965 de activiteiten van de East African Currency Board begon over te nemen.

Indien men de hier berekende kapitaalexport relateert aan de bruto nationale investeringen, gemiddeld in 1965/1966 ter grootte van Sh. 810 mln., komt men aan percentages van 21 resp. 32. De verwachting is dat als gevolg van de nationalisaties en rekening houdend met de te betalen compensatie-uitkeringen, de kapitaalexport uit dien hoofde ten minste tot de helft kan worden teruggebracht.

Van 1966 op 1967 is het saldo van de dienstenrekening van de betalingsbalans al verbeterd met Sh. 80 mln.¹³

Aart J. M. van de Laar

(De auteur van dit artikel is van medio 1966 tot eind 1968 werkzaam geweest in Tanzania, o.a. als adviseur van de National Development Corporation. In dit artikel spreekt hij echter uitsluitend als particulier. Red.)

¹² Background to the Budget 1968/69, blz. 28.

¹³ Ibid, blz. 28.

Suriname en Nederland: meer of minder hulp?

De stakingen en de daaruit voortvloeiende politieke veranderingen in Suriname hebben in Nederland extra belangstelling gewekt voor deze Koninkrijkspartner. Daardoor hebben ook de grote armoede en de al dan niet verborgen werkloosheid veel aandacht gekregen. Terecht, want vele Rijksgenoten leven in armoede. Sociale voorzieningen van overheidswege ontbreken vrijwel geheel; de lonen zijn laag en de kosten van levensonderhoud hoog (in Suriname spreekt men ietwat verwarrend van een hoge levensstandaard). Over de vele werklozen spreken we dan nog niet. De schattingen hiervan lopen uiteen tussen 10 en 25% van de beroepsbevolking.

Een vergelijking van het inkomen per hoofd van de bevolking met dat van andere landen is enigszins illustratief. In 1963 was het bruto nationaal produkt (tegen marktprijzen) per hoofd van de bevolking in Suriname \$ 364, in Brazilië per 300 en in Guyana (vroeger British Guiana) \$ 263. Latijns Amerika als geheel haalde ongeveer het niveau van Suriname met \$ 360. Haiti kwam met \$ 79 een stuk lager, terwijl de Nederlandse Antillen met \$ 1.198 een zeer gunstige uitzondering vormden (vgl. Nederland met \$ 1.220)¹.

Voor ons, Westeuropese Nederlanders, is het enigszins beschamend dat onze rijksgenoten zoveel armer zijn. Er zijn immers langdurige en sterke banden tussen Suriname en Nederland. In Suriname wordt heel veel Nederlands gesproken, in de Staten maar ook op straat. De kranten geven extra aandacht aan het nieuws uit Nederland en veel mensen hebben hun opleiding in Nederland gehad. Bovenal geeft de gezamenlijke geschiedenis ons zekere plicht. Het strijdt met het gevoel voor rechtvaardigheid van velen van ons, dat bij het splitsen van een drie eeuwen oude gemeenschap de ene partij in een zoveel betere positie tevoorschijn komt dan de andere.

Voelen we het om al deze redenen als een vanzelfsprekende plicht de Surinaamse gemeenschap te helpen om deze zeer snel tot een redelijke welvaart te laten komen, dan kunnen we daarbij troost putten uit de gedachte dat die taak overzichtelijk is. Voor Nederland met zijn 13 miljoen inwoners moet het mogelijk zijn Suriname met 400.000 inwoners een belangrijke steun te geven.

Ontwikkelingshulp is echter de laatste tijd van vele zijden discutabel gesteld. De twee belangrijkste tegen ontwikkelingshulp aangevoerde argumenten zijn: 1. hulp maakt het ontvangende land afhankelijk van het donerland; 2. hulp steunt het bestaande regime en bemoeilijkt noodzakelijke veranderingen. Deze argumenten worden in ons speciale geval nog wel eens aangevuld door de bewering dat Suriname de afhankelijkheid van Nederland zou kunnen vermijden, daar financiële steun ook elders gemakkelijk te krijgen zou zijn. Verder zou de „hulp” in de vorm van detachering van troepen in Suriname de afhankelijkheid extra groot maken en al bij uitstek politiek conserverend werken.

Voor Suriname gelden deze argumenten echter niet. Suriname gaat zijn eigen weg. Alleen behartigt het niet zelf zijn defensie en buitenlandse betrekkingen, wat echter voor een land met iets meer inwoners dan de stad Utrecht te verdedigen valt (wél vertegenwoordigen ook Surinamers het koninkrijk). De binnenlandse ontwikkelingen worden echter volkomen in Suriname bepaald. Nederlandse autoriteiten zijn dan ook terecht steeds zeer terughoudend met oordelen over Surinaamse situaties.

Afhankelijkheid bestaat wél in zoverre bepaalde scholen en huizen niet gebouwd zouden zijn zonder Nederlandse steun, en dat ook de associatie met de EEG (met voorkeursrechten voor Surinaamse rijst en citrusfruit) aan de Koninkrijksband te danken is. Deze specifieke afhankelijkheid is uiteraard niet te vermijden. Ik betoog slechts dat zij kennelijk en gelukkig niet heeft geleid tot een algemenere afhankelijkheid die op het hele leven betrekking heeft.

Gesteld echter dat er toch een zeker gevoel van afhankelijkheid zou bestaan, is het dan denkbaar de Nederlandse steun door andere hulp te vervangen? Helaas niet; er zijn geen alternatieven. We hoeven slechts te kijken naar de cijfers van het Statistisch Jaarboek van de Verenigde Naties. Het laatste jaar waarover vergelijkbare cijfers gegeven zijn is 1965. Het hier volgende staatje geeft voor enige vergelijkbare gebieden de netto bedragen die zijn verkregen van landen met een ontwikkelde markteconomie en van internationale instellingen. Voor de vergelijkbaarheid worden de bedragen tevens gedeeld door het aantal inwoners (voor Suriname geschat op basis van de gegevens voor 1966 die het betrouwbaarst schijnen).

	Totale verkregen bedrag (in \$ mln.)	Aantal inwoners (in mln.)	Bedrag per inwoner (in \$)
Suriname	17	0,35	49
Guyana	7	0,65	11
Nederlandse Antillen	6	0,21	29
Brazilië	221	82	3
Latijns-Amerika ...	997	246	4

Bron: *Statistical Yearbook 1966*; idem 1967, United Nations, blz. 26, 81 (1966) en blz. 692, 693 (1967).

Zelfs als men alleen het in 1965 *geschonken* bedrag van ca. \$ 7 mln. in aanmerking wenst te nemen komt men uit op een steun van ca. \$ 20 per inwoner van Suriname. Het

¹ *Statistical Yearbook 1967*, United Nations, blz. 582 e.v. De hier gegeven vergelijkingen van inkomens in verschillende landen zeggen natuurlijk niet alles. De cijfers zijn ten eerste niet erg betrouwbaar. Ten tweede worden verschillen vaak te groot voorgesteld (althans t.o.v. de rijke landen). Tenslotte werkt men de grootste ellende juist weg door met gemiddelden te rekenen. Het besteedbare inkomen per hoofd van de armste helft van de bevolking zou beter laten zien in welk land ernstige welvaarts tekorten zijn.

is duidelijk dat de (voornamelijk Nederlandse) hulp aan Suriname veel en veel groter was dan wat andere landen in Latijns-Amerika ontvingen. De mening dat de hulp gemakkelijk elders zou kunnen worden verkregen, wordt dus niet door feiten geschraagd.

De wisselende regeringscoalities in het verleden en de recente val van het kabinet-Pengel maken duidelijk dat de Nederlandse hulp aan Suriname politieke veranderingen niet in de weg stond. Hetzelfde geldt voor de militaire hulp. Dit laatste mogelijk zelfs in versterkte mate. Een alternatief voor de Nederlandse troepen aldaar zou een Surinaamse troepenmacht zijn met door de regering benoemde officieren. Dat zou het land veel geld kosten en politiek stellig een meer conserverende invloed hebben dan het neutrale militaire apparaat dat er nu is ². Kortom, de argumenten tegen hulp aan Suriname snijden geen hout.

WAT VALT TE VERWACHTEN VAN HULP?

Van de effectiviteit moet men zich geen overdreven voorstelling maken. Economische ontwikkeling is een moeizaam proces, in Suriname zo goed als in Nederland. Nergens komt men veel verder dan een jaarlijkse groei van het reële nationale inkomen met 4%. De overheidssector en de verschillende bedrijfstakken hangen alle van elkaar af voor eigen vooruitgang. Het economische raderwerk is te gecompliceerd, heeft te veel wrijvingspunten en een te groot traagheidsmoment om grote versnellingen toe te staan ³. Echter, hoe kleiner een land is, hoe groter de mogelijkheden om de economische groei te beïnvloeden.

De ontwikkelingshulp van Nederland aan Suriname heeft een behoorlijke omvang aangenomen, doch er kan nog veel gedaan worden; ook op terreinen die tot nu toe niet of vrijwel niet zijn betreden. Ik noem hier slechts een tweetal mogelijkheden. Ten eerste zouden bedrijfsleven (met name de grote bedrijven) en overheid in Nederland enigszins systematisch Surinamers in hun management-development programma's kunnen opnemen. Dit zou een belangrijk effect kunnen hebben op de efficiëntie van Surinaamse ondernemingen en overheidsinstellingen. Ook zou dit het gemakkelijker maken om leidende posten in buitenlandse vestigingen in Suriname te laten bezetten door Surinamers, met alle gunstige gevolgen van dien — zowel voor Suriname als voor het bedrijfsleven. De Nederlandse overheid is in staat dit te bevorderen. ⁴

Een ander punt waaraan aandacht moet worden geschonken is de overmatig sterke bevolkingsgroei in Suriname. Deze bedraagt meer dan 3,5% per jaar (vgl. de Nederlandse Antillen met ca. 1,5% en Nederland met ca. 1%). De sterke groei van de bevolking compenseert de groei van het nationale inkomen grotendeels. Gegeven de grote werkloosheid blijkt het al moeilijk genoeg om voor de huidige bevolking nieuwe bestaansmogelijkheden te creëren. Weliswaar is het land onderbevolkt, doch een zo snelle groei van de bevolking geeft al te grote problemen. Voor zover Suriname dit wenst zou een krachtige Nederlandse steun aan een geboorteregelsprogramma belangrijk zijn ⁵.

De financiële steun van Nederland aan Suriname en de Nederlandse Antillen is in de loop van de laatste jaren aanmerkelijk vergroot ⁶. Het totale bedrag schommelde van 1960 tot 1967 tussen f. 40 mln. en f. 90 mln. In 1967 werd nog f. 47 mln. overgedragen, voor 1968 is dit ongeveer f. 127 mln. en voor 1969 is f. 154 mln. uitgetrokken. Het totaal aan begrote Rijksuitgaven voor 1969 is f. 26 mrd.,

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Lieven de Keystr. 77, tel. (010) 20 06 86, Rotterdam-14 vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum en Rotterdam.

Wij leveren nu ook

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

zodat ongeveer 0,6% van de Rijksuitgaven voor Suriname en de Nederlandse Antillen is bestemd. Hierbij moet worden opgemerkt dat het vaak moeilijk is gebleken om het volledige begrote bedrag uit te geven. De gerealiseerde uitgaven zijn vaak aanmerkelijk lager geweest dan de begrote.

Het genoemde bedrag van f. 154 mln. is onder te verdelen in f. 33 mln. voor algemeen beheer (waarvan f. 10 mln. voor maatregelen ter bevordering van investeringen, f. 10 mln. voor culturele doeleinden, f. 6 mln. voor financiële hulp voor ontwikkelingsprojecten van niet-commerciële organisaties, f. 2 mln. aan technische bijstand en f. 5 mln. aan diversen), voorts direct voor Suriname f. 63 mln., waarvan f. 43 mln. uit schenkingen (gewone dienst) en f. 20 mln. uit leningen bestaat, en voor de Nederlandse Antillen f. 58 mln., waarvan f. 14 mln. geschonken en f. 44 mln. geleend wordt.

De leningen dienen ter financiering van rendabele ontwikkelingsprojecten, doch ook de schenkingen moeten grotendeels duidelijk bepaalde projecten financieren. Zo is van de f. 43 mln. die als schenking voor Suriname is bedoeld f. 40 mln. bestemd voor ontwikkelingsprojecten. Bij de Antillen is dit f. 10 mln. van de f. 14 mln. Tegenover deze uitgaven staan aflossingen van leningen: door Suriname (f. 9 mln.) en door de Antillen (f. 1 mln.).

Het voor Suriname en de Nederlandse Antillen uitgetrokken bedrag van f. 154 mln. is bijna een kwart van de f. 665 mln. begroot als totale ontwikkelingshulp van Nederland in 1969. Het ligt in de bedoeling van de regering om de hulp aan Suriname en de Antillen in de komende twee jaren telkens met ca. f. 20 mln. te verhogen.

Het is moeilijk om te zeggen dat deze hulp voldoende of te gering zou zijn. Er zijn nu eenmaal zeer veel onderwerpen van staatszorg. In ieder geval is het prettig te kunnen constateren dat de bedragen een behoorlijke omvang hebben bereikt en de komende jaren verder zullen worden verhoogd. Zolang echter de welvaart van de

² Het spreekt overigens vanzelf dat de Nederlandse troepen uit Suriname dienen te verdwijnen zodra men dat daar wenst.

³ Vergelijk bijv.: H. Myint, *The Economics of the Developing Countries*, Hutchinson, Londen 1967.

⁴ Uiteraard moeten de betrokken personen vrij zijn om hun carrière hier voort te zetten of naar Suriname terug te keren.

⁵ Een dergelijk programma in Pakistan wordt door Nederland gesteund. Zie Prof. J. D. Speckmann: „Het geboorteregelsprogramma in Pakistan”, *Oost en West*, oktober 1968.

⁶ De volgende cijfers zijn ontleend aan de Miljoenennota 1969 en aan hoofdstuk IV van de Rijksbegroting voor 1969.

Ontwerp van Wet op de Accountants voor het Midden- en Kleinbedrijf (I)

Het eerste van een tweetal artikelen, waarin de schrijver ernstige kritiek uit op het eind vorig jaar verschenen Wetsontwerp op de Accountants voor het Midden- en Kleinbedrijf. Hij releveert hierin o.a. de bewogen voor-geschiedenis van het ontwerp, de geschillen die rezen binnen de voorbereidende commissie en het zeer aanvechtbare compromis tussen de standpunten van de stromingen in de commissie, hetwelk het wetsontwerp zijns inziens thans is.

Medio november 1968 is ingediend een ontwerp van Wet op de Accountants voor het Midden- en Kleinbedrijf. Hiermee heeft de regering voldaan aan een in 1961 door de toenmalige Staatssecretaris van Economische Zaken, bij de behandeling in de Tweede Kamer van de Wet op de Registeraccountants, gedane toezegging, om het tot stand komen van een regeling als bedoeld in de motie-Reehorst „zo krachtig mogelijk te bevorderen” en „daarvoor de nodige initiatieven te nemen”. De motie-Reehorst bepleitte de wenselijkheid „bij wet eveneens regelen te stellen voor de niet ingevolge bovengenoemde wet te registreren accountants”.

VOORGESCHIEDENIS WETSONTWERP

De totstandkoming van dit ontwerp heeft een bewogen verloop gehad. In november 1962 werd door de Staatssecretaris van Economische Zaken geïnstalleerd de, naar haar voorzitter thans genoemde, commissie-Brands I, welke tot taak had „de omvang en inhoud te peilen van de behoefte van het midden- en kleinbedrijf en van maatschappelijke instellingen aan diensten op het terrein van de accountancy en daarmee verband houdende werkzaamheden”. De commissie rapporteerde in 1964 en kwam daarbij tot enige duidelijke en goed hanteerbare conclusies.

Surinaamse bevolking nog niet op een redelijk peil is gebracht, zolang er nog zo'n ernstige werkloosheid heerst en met name de armste mensen geen bestaanszekerheid hebben gekregen, dient de Nederlandse hulp zoveel mogelijk te worden vergroot.

Voor de Nederlandse Antillen ligt de situatie in zoverre anders dat daar althans het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking veel hoger is, terwijl de bevolking ongeveer twee keer zo klein is als de Surinaamse. Voor beide landen is echter de werkloosheid een probleem? Veel van wat ik betoogd heb over onze relatie tot Suriname gaat ook op voor die met de Antillen.

SAMENVATTING

Veel Surinamers zijn arm, het gemiddelde inkomen in Suriname is laag en er zijn veel werklozen. Na een drie eeuwen durende gemeenschap ligt Nederlandse hulp voor de hand. Nu er zoveel stemmen opgaan tegen ontwikkelingshulp, omdat deze de ontvangende landen afhankelijk zou maken en bestaande regimes zou bestendigen, is het van betekenis te constateren dat Suriname zich politiek onafhankelijk gedraagt — getuige de zich wijzigen-

Zij gaf in de eerste plaats een definitie van wat in deze materie onder midden- en kleinbedrijf moet worden verstaan, nl. „al die bedrijven, die uit hoofde van hun aard, omvang en structuur niet of slechts in beperkte mate in staat zijn de voor een doeltreffende administratie noodzakelijke werkzaamheden door eigen functionarissen naar behoren te doen verrichten”. De commissie constateert verder dat bij deze bedrijven behoefte bestaat aan de diensten van een extern administratief deskundige, wiens taak zij als volgt omschrijft:

„Hij zal zich hebben te belasten met het ontwerpen van de wijze, waarop alle van belang zijnde grondgegevens door de ondernemer of zijn personeel dienen te worden vastgelegd en bewaard; hij zal aangeven hoe de juistheid van de vastlegging kan worden gecontroleerd, dan wel zelf daarvoor zorgen; hij zal vervolgens de gegevens verwerken en de nodige overzichten en andere informatie tot stand brengen, inclusief de jaarlijkse balans en resultatenrekening en tenslotte zal hij het cijfermateriaal interpreteren en zo nodig op grond daarvan adviseren”.

Deze administratieve dienstverlener, schrijft de commissie, „vervult zodoende al die taken, welke in het grote(re) bedrijf aan de eigen administrateur toevallen”. Echter met twee verschillen: deze laatste werkt alleen in één bedrijf terwijl de administratieve dienstverlener meerdere bedrijven bijstaat, terwijl beiden ook steun en advies

de regeringscoalities — en dat Nederlandse invloed geen regeringen in stand heeft gehouden.

Per hoofd van de bevolking is de ontwikkelingshulp, die andere landen in Latijns-Amerika ontvangen, zeer veel lager (gemiddeld nog geen tiende). Er is dan ook geen enkele reden om aan te nemen dat Suriname elders even veel hulp zou kunnen verkrijgen. Nederland heeft voor 1969 f. 154 mln. bestemd voor Suriname en de Nederlandse Antillen. Zolang Suriname zoveel armoede kent en zowel Suriname als de Antillen met ernstige werkloosheid (tot 25%) te kampen hebben, kan men niet zeggen dat de hulp voldoende is. Steun kan ook in andere richtingen worden uitgebreid. Te denken valt o.a. aan opleiding van leidinggevende mensen (management development) door bedrijfsleven en overheid in Nederland en aan steun bij een eventueel tegengaan van de snelle bevolkingstoename in Suriname.

P. G. Dekker

⁷ Reeds nu schat men het aantal werklozen in de Nederlandse Antillen op 20%. De prognose voor 1971 is ca. 25%. Vgl. W. J. Voogt: „De werkgelegenheidssituatie in de Nederlandse Antillen in verband met de ontwikkelingshulp”, *Sociaal Maandblad Arbeid*, januari 1968.

geven, de administratieve dienstverlener echter op een breder terrein, omdat hij vaak de enige raadgever is, terwijl de grote(re) onderneming veelal intern en extern ook over andere adviesmogelijkheden beschikt.

Op basis van deze functie-omschrijving stelt de commissie dat de eisen van vakbekwaamheid, welke aan de administratieve dienstverlener moeten worden gesteld, overeenkomen met die van het examen S.P.D., aangevuld met enige bijzondere kennis ten aanzien van het midden- en kleinbedrijf met betrekking tot fiscale vraagstukken, de structurele ontwikkeling, de relevante wettelijke voorzieningen, alsmede met het organisatie- en de instellingen op dit gebied. Uitdrukkelijk stelt de commissie hierbij voorop „dat naar haar mening geen behoefte bestaat aan functionarissen, die — geheel afgezien van de beroepsaanduiding welke zij zich kiezen — een categorie van registeraccountants op lager niveau willen vormen. Het gaat tussen (deze) beide categorieën dan ook niet om een verschil in niveau bij gelijkgerichte functie, doch om een verschil in werkterrein bij afwijkende functie”.

Op het gevoelige punt van de titulatuur zag de commissie in principe twee mogelijkheden, nl.: zonder of met het gebruik van het woord accountant. In het laatste geval „zal uit een kenmerkend onderscheid in de titulatuur duidelijk moeten blijken of men met registeraccountants dan wel met administratieve dienstverleners te doen heeft”. In elk geval zal het recht om de titel accountant te mogen voeren aan anderen dan registeraccountants en administratieve dienstverleners moeten worden verboden.

Deze duidelijke en handzame conclusies waren voor de toenmalige Staatssecretaris van Economische Zaken aanleiding om reeds in juni 1964, eveneens onder voorzitterschap van Prof. J. Brands, een commissie te benoemen teneinde „advies uit te brengen over de inhoud van een wettelijke regeling van de administratieve dienstverlening, zoals bedoeld in het rapport van de commissie (Brands-I), waarbij zij zal moeten uitgaan van de in dat rapport neergelegde bevindingen omtrent de bekwaamheidseisen”. Bij de installatie van deze commissie-Brands II liet de Staatssecretaris zich zeer waardierend uit over het rapport van de commissie Brands I, waarin deze er, naar zijn zeggen, uitstekend in geslaagd was „een voor deze sector van het bedrijfsleven essentiële dienstverlening aan te wijzen en de daaraan te verbinden minimumeisen van deskundigheid te bepalen. Het gaat er thans om op deze basis een wettelijke regeling tot stand te brengen”. De Staatssecretaris onderstreepte verder wat in het rapport Brands-I was opgemerkt, „namelijk, dat het niet gaat om het creëren van een categorie van registeraccountants op lager niveau, maar om een categorie van dienstverleners met een geheel eigen functie”.

Tot zover leek alles pais en vree. De moeilijkheden begonnen echter toen de commissie-Brands II aan het werk toog. Toen zijn, naar in de inleiding van het rapport wordt meegedeeld, „onoverbrugbare meningsverschillen op zeer essentiële punten naar voren gekomen, die hebben geleid tot twee afzonderlijke adviezen en tot grote vertraging in het uitbrengen daarvan”. De commissie viel in feite uiteen in twee partijen, respectievelijk omvattende 11 en 9 leden. De scheidingslijn liep praktisch tussen vertegenwoordigers van het te regelen beroep en — op twee na — alle overige leden van de breed samengestelde commissie. Van de 8 leden, die ook lid waren van de commissie-Brands I, schaarde zich één bij de minderheid.

Wat was nu in de kern het geschil dat de twee partijen verdeeld hield? Dat lag op het terrein van de *functie-*

bepaling. Voor de commissie-Brands I omvatte de functie van de administratieve dienstverlener blijkens de hierboven geciteerde omschrijving, kort gezegd, het verlenen van administratieve bijstand en het geven van adviezen. Een functie dus analoog aan die van de administrateur in de grote(re) onderneming, met dit verschil dat zij wordt uitgeoefend bij meer dan één bedrijf en dat het adviserend optreden zich tot een wat breder terrein zal uitstrekken. In dit beeld was niet opgenomen en was ook geen functionele plaats voor een controlerend optreden ten behoeve mede van derden, leidende tot het afgeven in enigerlei vorm van een certificaat. In de visie van de commissie-Brands I behoorde dit laatste, controleren en certificeren, nu juist tot de essentie van de functie van de register-accountant.

Op dit principiële punt keerde de minderheid zich tegen de meerderheid, welke laatste het standpunt Brands-I ten volle onderschreef. De minderheid was van mening dat tot de karakteristieke werkzaamheden van de beoefenaren van het te regelen beroep ook behoorde een controlerend optreden met het oog op het afgeven van een certificaat, zij het dat dit laatste, zoals men het formuleerde, er niet een zou zijn van „juistheid” maar van „betrouwbaarheid”¹ en dit waarmerk niet bestemd zou zijn voor het maatschappelijk verkeer in zijn geheel, maar slechts voor een „gesloten verkeer”. De voor dit certificaat noodzakelijke controle zou dan ook niet de volkomen controle behoeven te zijn, welke door de registeraccountant wordt toegepast. Wat wél de inhoud van die controle zou moeten zijn, valt uit het minderheidsadvies niet op te maken, doch het lijkt aannemelijk dat bedoeld wordt dat met een minder vergaande, een minder sluitende controle kan worden volstaan.

Als voor het te regelen beroep karakteristieke werkzaamheden worden in het minderheidsadvies genoemd:

1. het initiëren en supervideren van de administratie;
2. het beoordelen van de betrouwbaarheid der uitkomsten van de administratie;
3. het adviseren ten behoeve van de bedrijfsvoering en van het gesloten verkeer.

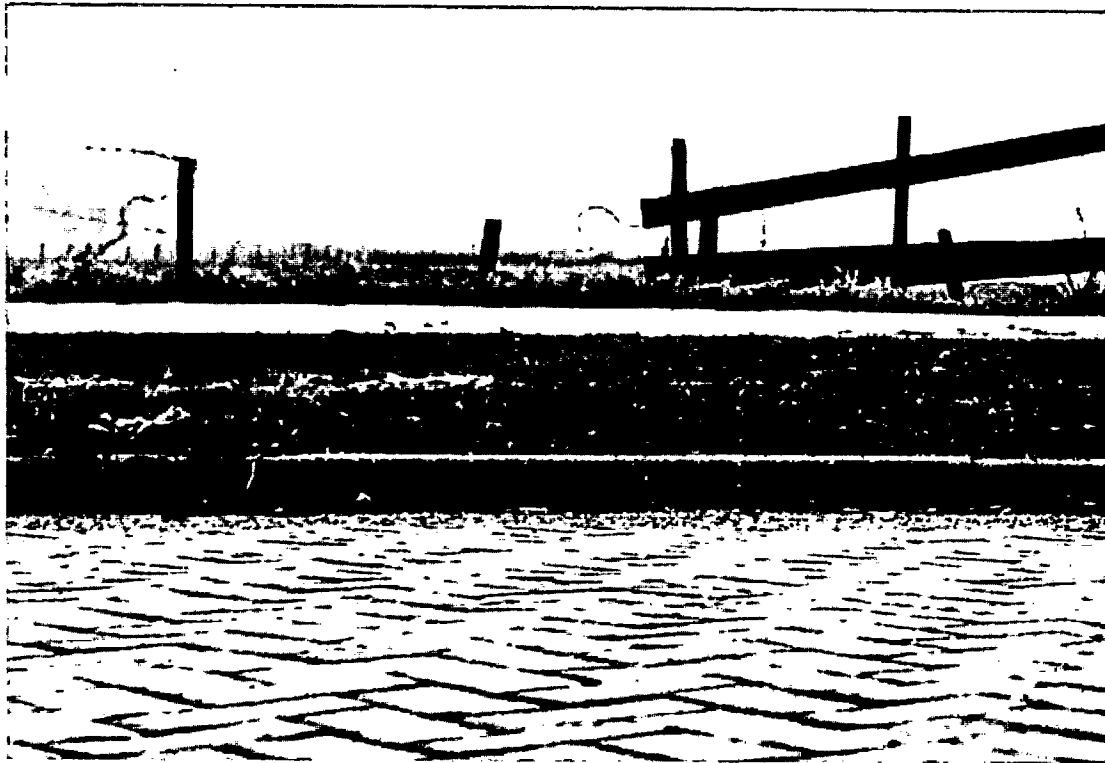
Het optreden als administratieve dienstverlener komt in deze opstelling niet meer voor.

Het is duidelijk dat de minderheid zich hiermee lijnrecht stelde tegenover de kern van het rapport-Brands I en daarmee zich in feite losmaakte van de door de Staatssecretaris aan de commissie-Brands II gegeven opdracht. Het resultaat van wat hier werd uitgewerkt is immers, alle pogingen om er een eigen gezicht aan te geven ten spijt, een registeraccountantschap op lager niveau, d.w.z. juist de figuur welke het rapport-Brands I en ook de Staatssecretaris wilden vermijden. De meerderheid had dan ook zeker gelijk met de opmerking, dat de leden van de minderheid, tot deze overtuiging gekomen zijnde, als commissieleden hadden moeten aftreden.

Het mag achteraf worden betwijfeld of het terugspelen van het conflict in een zo vroeg stadium naar de Staatssecretaris aan de zaak veel goed gedaan zou hebben. Het is in ieder geval niet gebeurd, wat de minderheid echter wel voor de ondankbare en ook onmogelijke opgave stelde om

¹ In de „Toelichting op het wetsontwerp” (blz. 9 linker kolom) wordt bij een weergave van het minderheidsstandpunt niet het woord „betrouwbaarheid” maar „aanvaardbaarheid” gebruikt. Wellicht zijn er nog meer synoniemen. Het begrip is kennelijk ook voor aandachtige lezers weinig bepaald en daardoor rekbaar!

Nog maar een aantal jaren dan is hij forens.

Ja, het gaat snel. Over een poosje is hij groot, volwassen. Dan wil hij ergens wonen; liefst buiten de stad. En ergens werken; meestal binnen de stad. En ons land heeft er weer een forens bij. Zo zullen 5 op de 10 van onze kinderen straks forensen zijn. Allemaal dagelijkse reizigers, die een eigen weg opeisen in het drukke spitsuurverkeer. Het verkeer, dat nu al zo hopeloos druk is. Het is beslist niet overdreven om te stellen dat er bijzonder drastische maatregelen nodig zijn. Maar welke?

NS ziet 't zo: in het belang van onszelf en onze kinderen moet het openbaar vervoer zo snel mogelijk worden uitgebreid. Want alleen het openbaar vervoer zal op den duur nog in staat zijn iedereen de vrijheid van bewegen te garanderen, waar iedereen recht op heeft. De trein kan hierbij een belangrijke rol vervullen. Op welke wijze dat volgens NS het beste kan, staat in „Spoor naar '75”, dat in het begin van dit jaar bekend werd gemaakt. Een publikatie vol plannen voor verbetering, modernisering en versnelling van het openbaar vervoer in Nederland. Wat NS betreft blijft het intussen niet bij plannen alleen. Kijkt u maar. Hiernaast ziet u al een paar duidelijke bewijzen van de ernst die NS maakt met de toekomst.

De trein dichterbij

Voor al met het oog op de forensen opent NS regelmatig nieuwe voorstadstations in nieuwe of zich sterk uitbreidende woongebieden. Voor vele bewoners in die gebieden wordt de trein

hierdoor een aantrekkelijke vervoersmogelijkheid, doordat de totale reistijd aanzienlijk bekort kan worden.

Dit betekent tevens weer dat het wegverkeer met name in de spitsuren minder stagnatie ondervindt. In de laatste jaren werden reeds geopend: Rotterdam Lombardijen, Zoetermeer, Den Haag Mariahoeve, Rotterdam Alexander, Utrecht Overvecht en de parkeerstations Bussum Zuid en Haren. In 1969 volgen nog: Delfzijl West, Vlaardingen West, Tilburg West, Heemskerk, Arnhem Presikhaaf en Voorschoten. Allemaal met één bedoeling: de trein dichterbij de klant te brengen, dichterbij u!

Automatisch comfort en tijdwinst

Teneinde de stoptijd op de stations zo kort mogelijk te maken, worden alle moderne treinen voorzien van automatische deuren. Bovendien zullen deze treinen een boordomroep krijgen, zodat de machinist de reizigers tijdig op de hoogte kan brengen van de nadering van een station. Verscheidene van deze moderne treinen zijn al op de baan, met u onderweg naar de toekomst.

**SPORWEG
INAAR 75**

NS BRENGT ER LIJN IN

de zienswijze van het rapport-Brands I en van de Staatssecretaris en haar eigen principieel afwijkende visie met elkaar te verzoenen. De daartoe ondernomen poging kon moeilijk anders dan een weinig waarachtige indruk maken en de meerderheid dankbaar materiaal voor kritiek geven.

Het kerngeschil heeft begrijpelijkerwijze doorgewerkt op de hoofdpunten van de te treffen beroepsregeling, met name op de te stellen bekwaamheidseisen en de toe te kennen titulatuur. Een gedetailleerde uiteenzetting van deze verschillen lijkt niet meer opportuun; bij de hierna volgende behandeling van het wetsontwerp zal op enkele ervan nog worden teruggekomen.

HOOFDLIJNEN WETSONTWERP

Het rapport-Brands II, omvattende het meerderheids- en minderheidsadvies en een slotbeschouwing van ieder der partijen over het stuk van de ander, werd eind september 1966 uitgebracht. De twee adviezen hebben weinig meer gemeen dan een gelijke indeling in hoofdstukken en de mening dat een wettelijke regeling wenselijk is. Over de inhoud en wijze van regeling verschillen ze op nagenoeg ieder punt.

Men kan zeker alle begrip hebben voor de moeilijke positie van de huidige Staatssecretaris van Economische Zaken, die dit stuk als „hulp” voor de voorbereiding van een wetsontwerp op tafel vond. Het had eigenlijk slechts één — maar gegeven de situatie zeker belangrijke — verdienste, nl. dat het duidelijk maakte waar de moeilijkheden lagen. Meer ook niet. Met name ontbrak in het stuk een grondige dialoog. Vooral ten aanzien van het minderheidsstandpunt bleven zoveel voor de hand liggende vraagpunten onbeantwoord, dat het rapport eerder als een beginpunt voor een discussie dan alseen afsluiting daarvan kan worden gezien.

Uit zakelijk oogpunt gezien zou daarom onmiddellijke publikatie en ter-openbare-discussie-stelling voor de hand hebben gelegen. Vooral waar hier belangrijke vaktechnische kwesties in het geding zijn, was een gedachtenwisseling in ruimer kring dan die van een toch beperkte en bovendien met een zeer bepaalde opdracht belaste commissie, als voorbereiding van een verantwoorde wettelijke regeling, noodzakelijk geweest.

Het valt daarom zeer te betreuren dat deze weg niet is gevolgd. Het rapport is eerst voor publikatie vrijgegeven bij de indiening van het wetsontwerp. Men vraagt zich af welk redelijk doel ermede was gediend het bedrijfsleven en de beroepsgenoten twee jaar lang de wetenschap van dit conflict en daarmee de mogelijkheid van een openbare discussie erover te onthouden. Er waren geen staatsgeheimen in het geding; vanwaar toch deze malle en schadelijke geheimzinnigheid?

Het gevolg is in ieder geval dat de discussiemogelijkheid aanzienlijk is beperkt, zowel in de tijd als door het wegvallen als het ware van één instantie. De regering immers heeft door het wetsontwerp reeds laten weten dat en hoe zij inmiddels haar standpunt in het conflict heeft ingenomen. Om dat standpunt te belichten, moet een kort overzicht van het wetsontwerp en van de toelichting worden gegeven.

De wet is van een opvallende eenvoud. Er wordt ingesteld een Raad voor Accountants voor het midden- en kleinbedrijf, waarvan leden, voorzitter en plaatsvervangend voorzitter door de Minister worden benoemd. In de wet worden aan deze Raad geen andere taken toebedeeld dan

het op verzoek of eigener beweging adviseren van de regering.

Er komt verder een beschermde titel: Accountant voor het Midden- en Kleinbedrijf, welke gevoerd mag worden door hen die als zodanig zijn ingeschreven door de voorzitter van de zojuist genoemde Raad². Ingeschreven kunnen worden zij die in het bezit zijn van het diploma van het ingevolge deze wet nieuw in te stellen examen, van één der diploma's welke recht geven tot inschrijving in het Accountantsregister of van een ander bewijsstuk, dat door de Minister, de Raad gehoord, als blijk van vakbekwaamheid met het eerstbedoelde diploma wordt gelijkgesteld. Evenals dat ook bij het Accountantsregister het geval is, wordt aan ieder die dat wenst meegedeeld of iemand staat ingeschreven of als ingeschrevene geschorst is.

De ingeschrevenen zijn onderworpen aan een tucht-rechtspraak, welke in eerste aanleg wordt uitgeoefend door één of meer Raden van Tucht, en in beroep tevens in hoogste ressort door het bestaande College van Beroep voor het Bedrijfsleven. Berecht kunnen worden „mislagen” en „inbreuken op de eer van de stand”. De op te leggen maatregelen bestaan uit

- a. schriftelijke waarschuwing,
- b. schriftelijke berisping en
- c. schorsing voor ten hoogste vijf jaar.

Het valt op dat de maatregel van doorhaling, welke in de Wet op de Registeraccountants voorkomt, hier ontbreekt. De toelichting onthult dat dit gebeurd is, omdat „de beroepsethiek van de onderhavige groep nog in een beginstadium van ontwikkeling verkeert”. Een vingerwijzing voor de tuchtrechter om ook bij de toepassing van de overige maatregelen in dit (hoe lang nog durende?) beginstadium, uit rechtvaardigheidsoverwegingen, als zachte heelmesters op te treden?

Omvang en inrichting van het nieuw in te stellen examen zullen worden vastgesteld bij Algemene Maatregel van Bestuur.

De overgangsbepalingen regelen de inschrijving voor de eerste keer bij het in werking treden van de wet. Men kan ingeschreven worden op grond van een praktijk in een omvang en op een wijze, welke voldoende vakbekwaamheid waarborgt, gedurende tenminste 10 jaar of, in bijzondere gevallen, iets korter. Deze termijn behoeft slechts 3 jaar te bedragen voor degenen die in het bezit zijn van het diploma S.P.D., M.O.-Boekhouden of M.O.-Handelswetenschappen. De schifting voor deze eerste inschrijving geschiedt door een door de Minister van Economische Zaken benoemde Commissie voor de Toelating met beroepsmogelijkheid bij een eveneens door deze Minister ingestelde Commissie van Beroep.

Men ziet, een simpele regeling, welke door de ingeschrevenen bepaald niet als knellend zal worden onderhouden. Indien men zich afvraagt welke verplichtingen nu aan ingeschrevenen, in het belang van de gebruikers van hun diensten, worden opgelegd, dan is het antwoord gauw gegeven: geen enkele! De wet behelst om te beginnen geen omschrijving van de inhoud van de functie van de ingeschrevenen en legt derhalve aan hun werkzaamheid uit dezen hoofde geen enkele beperking op. In het ontwerp zijn verder geen regelen opgenomen, waaraan de ingeschrevenen zich bij de beroepsuitoefening hebben te houden. De wet kent ook geen orgaan, dat dergelijke regels bindend kan vaststellen.

² Ingeschreven waarin? Dat wordt niet gezegd. Het zal wel niet de agenda van de voorzitter, maar een register worden. Maar dat woord moest uiteraard worden vermeden!

De aanduiding in de titel „voor het Midden- en Kleinbedrijf” wekt wel de suggestie, dat voor dat gebied de ingeschrevenen de aangewezen accountants zijn, doch heeft geen limitatieve werking. Ook daarbuiten kan vrijelijk worden opgetreden. De wet bevat bovendien geen definitie of aanduiding van wat in dit verband onder midden- en kleinbedrijf moet worden verstaan.

Er zijn voor de ingeschrevenen, na een eenmalig betaald bedrag bij inschrijving, zelfs geen jaarlijkse financiële lasten. De minderheid in de commissie Brands-II was nog van mening dat een jaarlijkse retributie moest worden betaald, waarbij, als wenk voor de Staatssecretaris, vast een bedrag van f. 150 werd genoemd. Doch ook dat was niet nodig. De uitvoering van de wet, omvattende met name de kosten van de Raad, van de tuchtrechtspraak en van het examen, voorzover dit laatste niet uit examengelden kan worden gefinancierd, geschiedt — wat de ingeschrevenen betreft — geheel gratis.

Men kan de vrijwel kritiekloze instemming, waarmee dit ontwerp in de kringen van de toekomstige ingeschrevenen is ontvangen, dan ook wel begrijpen. Toch had men wel enige bezinning mogen verwachten op de vraag of enerzijds een zo volkomen vrijheid van werken en anderzijds de afwezigheid van elke organieke betrokkenheid bij de uitvoering van de wet, wel bevorderlijk zijn voor de hoogst noodzakelijke vorming van een beroep, waarvan in de toelichting (blz. 13, 2e kolom) wordt geschreven dat „een in de private sfeer gegroeid groepsverband en normensetel . . . . nog onvoldoende is ontwikkeld”.

Tot zover een overzicht van het ontwerp van wet. Van de toelichting is, gezien het principiële geschil tussen de twee partijen binnen de commissie Brands-II, uiteraard de over de inhoud van het te regelen beroep gaande paragraaf 3 van primair belang.

NU TWEE GROEPEN CERTIFICERENDE ACCOUNTANTS?

Na een uiteenzetting van de standpunten van beide partijen komen de „ondergetekenden” van het wetsontwerp tot de formulering van hun eigen visie, welke, in wat andere woorden, nagenoeg overeenstemt met die van de meerderheidspartij in de commissie-Brands II, zij het met wat meer nadruk op het belang van de adviserende werkzaamheid. Een typische administratieve functie, het voeren van de administratie, het opmaken van het verslag (bedoeld zal zijn de jaarrekening met toelichting), het adviseren van de opdrachtgever, met name over de gang van zaken en de positie van de onderneming, en verantwoordelijkheid daarvoor jegens de opdrachtgever. Geen rechtstreekse verantwoordelijkheid jegens derden, doch wel kan het voor dezen van belang zijn te weten, dat de administratieve bijstand door een deskundige is verleend.

Weggelaten uit dit beeld zijn de verlangens van de minderheid, welke oorzaak waren van het geschil met de meerderheid, nl. het geven van een jegens derden werkend certificaat van „betrouwbaarheid” en daarmee het voor het te regelen beroep als karakteristiek gestelde optreden als „algemeen vertrouwensman van het gesloten verkeer”.

Gezien de wetenschap, welke gedachten op dit gebied bij de a.s. ingeschrevenen leefden, kon van een wetgever die het met die gedachten duidelijk niet eens is, niet anders worden verwacht dan dat hij in wet of bindende beroepsreglementering voorzieningen zou treffen om zorg te dragen, dat de beroepsuitoefening onder vigeur van de wet zich niet op paden zou begeven, welke door hem, na

kennisname van het conflict op dit punt, kennelijk onjuist werden geacht. Men wrijft zich dan ook de ogen uit wanneer men, na de feitelijke aansluiting bij het standpunt van de meerderheid, te lezen krijgt:

„De ondergetekenden menen echter dat een wettelijke regeling mogelijk is voor de niet-registeraccountants zonder een exacte omschrijving van het werkterrein aan te geven; zij achten de typische functie van het te regelen beroep een voldoende uitgangspunt”, terwijl een wettelijke beroepsreglementering, zoals reeds werd vermeld, ontbreekt en de wet evenmin voorziet in enig orgaan, dat dergelijke, voor alle ingeschrevenen geldende, regelen tot stand kan brengen.

Hier wordt op een kernpunt van de regeling, dat de adviserende commissie in twee partijen uiteen deed vallen, in de toelichting te kennen gegeven: meerderheid, uw visie is in hoofdzaak de onze, en tegelijkertijd in de wet aan de ingeschrevenen de volle vrijheid gelaten het beroep op basis van het minderheidsstandpunt uit te oefenen. En dit alles onder de laconieke verwijzing naar de typische functie als voldoende uitgangspunt. Een uitgangspunt zo „voldoende”, dat daarover in de commissie-Brands II ruim twee jaar zonder enig resultaat is gevochten! Men moet vrezen dat de bedoeling heeft voorgezetten de praktische toepassing van het standpunt van de minderheid geen strobreed in de weg te leggen, en te trachten diegenen die de meerderheidsvisie van Prof. Brands c.s. delen enigszins te bevredigen door een — alle feitelijke werking missend — stuk toelichting.

Feitelijke werking missend? Inderdaad. Indien men er uitdrukkelijk van afziet om inzichten terzake van een zo vitaal punt als de functie van een te regelen beroep, waarvan het bekend is dat ze niet door de vertegenwoordigers van dat beroep worden gedeeld, in de wet te verwerken, kan noch van de latere ingeschrevenen, noch ook van enig in de wet voorzien orgaan, in redelijkheid verwacht worden, dat met die inzichten rekening wordt gehouden.

Dat dit van de zijde der toekomstige ingeschrevenen reeds thans niet wordt gedaan, is inmiddels al gebleken. In een aan het wetsontwerp gewijd extra nummer van *Accountant-adviseur*, het orgaan van de grootste twee (ondertussen blijkens persberichten gefusioneerde) organisaties, schrijft de redactieraad o.m.:

„De accountant m.k.b. heeft een *andere* functie met een *eigen* inhoud. Hij richt zijn werkzaamheden op het verschaffen van een zo betrouwbaar mogelijk beeld ten behoeve van de ondernemer en het gesloten verkeer. Hij zal niet verder kunnen komen en ook niet verder behoeven te komen dan tot een aanvaardbaarheidsverklaring. Daarmee kan hij echter volkomen voldoen aan de behoefte van het bedrijfsleven in het midden- en kleinbedrijf”.

Hierbij moet dan nog bedacht worden dat, wanneer een ingeschrevene naar persoonlijk inzicht meent wel tot een goedkeurende verklaring te kunnen komen, niets in dit ontwerp hem verhindert die af te geven. Hij is daarbij natuurlijk niet gebonden aan de alleen voor registeraccountants geldende beroepsreglementering, terwijl op een vrijwillige conformering aan de beroepsopvattingen van register-accountants, gezien het daarmee strijdige standpunt inzake een „betrouwbaarheidsverklaring”, niet kan worden gerekend.

Zie hier de straks wettelijk gesanctioneerde tweede groep certificerende accountants! Wie sprak er ook weer van een typisch administratieve functie?

R. Besançon

Boekbespreking

Drs. M. C. Scheers en Drs. J. P. van Schravendijk: Kwalitatief media-onderzoek, 1968, 151 blz., f. 15.

Televisiereclame-research. Samengesteld door de studiegroep Reclame-Research van de Bond van Adverteerders en het Nederlands Instituut voor Efficiency, 1968, 142 blz., f. 17.

Beide boeken uitgegeven door het Nederlands Instituut voor Efficiency en de Universitaire Pers Rotterdam.

Tot voor een jaar of drie waren er in Nederland geen originele boeken op het gebied van het reclame-onderzoek. Wel kwamen er in de reclameliteratuur hoofdstukken voor die er aandacht aan besteedden. Ook in de reclame-vakpers verschenen artikelen, soms heel goede. Het mijns inziens belangrijkste artikel was de bewerking van de rede van Prof. Verdoorn voor het Reclame-congres van 1954 (dat overigens in het *M.A.B.* verscheen!). Er werden wel vertalingen uitgegeven van — vooral — Amerikaanse boeken, waaronder ook zeer belangrijke, zoals in 1964 het Dagmar-boekje dat het reclamebureau Hou Maet haar relaties aanbood (R. H. Colley: *Vaststellen van reclamedoelen voor de peiling van reclameresultaten*).

Maar nu is de dijk doorgebroken; met *Reclame Research* van Aeyelts Averink en De Bruin van 1965 is er een stroom van originele Nederlandse boekjes verschenen, die getuigen van het niveau dat dit onderzoek in de praktijk in Nederland heeft bereikt. Zelfs worden thans onderdelen van het reclame-onderzoek diepgaand behandeld.

Het boekje over het kwalitatieve media-onderzoek gaat over de invloed van de relatie tussen lezer en medium op de werking van een bepaalde reclameboodschap. Hij die bij dit onderwerp denkt aan MacLuhan komt bedrogen uit. In die zin dan, dat MacLuhan's geschriften niet genoemd worden; de onderwerpen evenwel die hij heeft aangeroerd, komen uitgebreid ter sprake. Werden er in *Understanding Media* veel theorieën gelanceerd en weinige daarvan getoetst, bij Scheers en Van Schravendijk is het andersom: bijna hun gehele betoog gaat uit van uitkomsten van — voornamelijk buitenslands — onderzoek. Achter hypotheses laten zij vraagtekens staan.

Behandeld wordt in de eerste vijf hoofdstukken de plaats van het kwalitatieve media-onderzoek als onderdeel van de mediaplanning, naast het kwantitatieve onderzoek. In het hoofdstuk

dat de eigenlijke materie betreft leggen de schrijvers o.a. de nadruk op de noodzaak om, bij het psychologisch onderzoek van de images van bladen, geen schrijftafelhypotheses te toetsen, maar hypotheses die zelf ook uit het publiek naar voren zijn gekomen. Men moet dus beginnen open ongestructureerde interviews te houden. Zij karakteriseren de problemen bij dergelijk onderzoek-als volgt: „een vragenlijst voor psychologisch onderzoek is een poging om te weten te komen wat een slapende hond droomt, zonder hem wakker te maken”.

Wat ik miste in deze studie is de invloed van de fundamentele relatie producent-produkt-consument op de keuze der media. Ik bedoel de problematiek van, ruw gezegd, waarom advertenties voor de brommerbrandstof Shellina wél op Radio Veronica thuis horen maar niet in de *NRC*, of — een subtieler voorbeeld — waarom doet het onsympathiek aan als een omroepvereniging in haar eigen zendtijd propaganda maakt voor het eigen programblad? (Overigens, waarom vermelden de auteurs maar een enkele maal het aantal ondervraagden bij de geciteerde onderzoeken en waarom ook zo weinig het jaartal daarvan?)

Het boekje inzake de televisiereclame-research kan meer op de Nederlandse onderzoekpraktijk steunen. Na een uiteenzetting van wat televisie als reclamemedium is, welke kwantitatieve onderzoeksmethoden er op dit gebied zijn en hoe een T.V.-commercial ge-

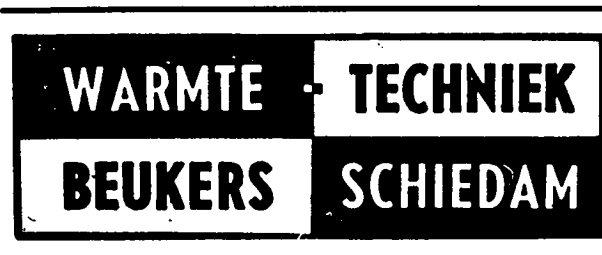
maakt wordt, wordt uitgebreid aandacht geschonken aan de Nederlandse methoden om het effect van T.V.-commercials te meten. Tot slot volgen zelfs zeven Nederlandse praktijkvoorbeelden; ik zeg „zelfs” omdat er in Nederland nog zo weinig commerciële onderzoeken openbaar worden gemaakt.

Dit laatste is een speciale produkt-plus van dit boekje. Daarmee helpt het het misverstand uit de wereld te werken als zou er in Nederland nog zo weinig aan onderzoek op dit gebied gedaan worden. Dat misverstand is in de wereld gekomen juist door het gebrek aan publiciteit. Integendeel, ingewijden weten dat er geen enkele grote T.V.-campagne is gelanceerd zonder dat er onderzoek voor gepleegd is. Ik daag hen uit die het tegendeel beweren. Natuurlijk wordt niet elke spot door elke firma doorgetest, maar een complete serie uitzendingen die uitsluitend op de creativiteit van de duim zijn gebaseerd, moet met een lantaarn worden gezocht. De aandachtige lezer bedenke dat de Fabeltjeskrant niet commercieel is (althans niet uit commercials bestaat!). Er zijn firma's die geen enkele spot aan de STER doorgeven zonder hem op de een of andere manier te hebben onderzocht.

De methoden lopen uiteen van de zeer eenvoudige pre-test op een story-board, die alleen enkele haken en ogen in de uitzending signaleert, tot het full-dressed-effect-van-de-campagne-onderzoek.

Overigens, mijn verontschuldiging aan de uitgevers voor de term „boekjes”. Bij de huidige loonkosten is het niet meer mogelijk dergelijke onderwerpen in gebonden vorm uit te geven. De paperback-vorm waarin ze zijn gegoten (vroeger noemden we dat ingenaaid) verkleint de indruk van de omvang aanzienlijk; vandaar het woord boekje. Naar hun inhoud zijn het eerder standaardwerken: systematisch, analytisch en daarom encyclopedisch; van niveau.

Drs. L. A. van der Linden

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Op 18 maart heeft de storting op de 7% Staatslening plaatsgevonden. Het ging om een bedrag van f. 350 mln., waardoor het Rijk zijn beperkte schuld aan de Nederlandsche Bank kon aflossen en een tegoed van f. 309 mln. kon verkrijgen. De banken hebben dit bedrag moeten opbrengen. Omdat in de bankkassen tegenwoordig slechts beperkte bedragen aanwezig zijn moesten zij op de centrale bank terugvallen. De voorschotten in rekening-courant stegen met f. 256 mln. Langs een omweg heeft dus de Nederlandsche Bank, zij het waarschijnlijk slechts voor beperkte tijd, de Staatslening gefinancierd.

Een andere reden voor de marktverkrapping is de opnieuw aanzwellende bankpapieromloop. Het ging nog slechts om f. 52 mln. in de op 24 maart eindigende week. In de afgelopen week zal dit bedrag tot enige honderden miljoenen zijn opgelopen. De financiering zal in elk geval voor een deel weer door de Nederlandsche Bank zijn geschied.

KAPITAALMARKT

Voor de Rijkspostspaarbank was het laatste kwartaal van vorig jaar teleurstellend. De spaarverschillen van elk der drie maanden waren negatief met een totaal van f. 47 mln. De algemene spaarbanken ondervonden in november en december de gevolgen van de ontsparringsgolf, waarmede f. 23 mln. was gemoeid. Bij de landbouwkredietbanken was alleen het spaarverschil in december negatief, nl. f. 54 mln. In dezelfde maand zagen de handelsbanken de netto inleggingen op spaarrekening met f. 23 mln. dalen. In oktober en november waren de besparingen bij alle spaarinstellingen gezamenlijk nog positief, maar in december verminderde het spaarverschil met f. 113 mln. Houdt men echter rekening met de bijgeschreven rente, welke bij de traditionele spaarbanken doorgaans in december wordt geboekt, dan is ondanks het negatieve spaarverschil het spaartegoed nog gestegen.

Januari 1969 steekt gunstig af bij de ontwikkeling eind 1968. Bij de traditionele spaarbanken werd f. 204 mln. meer ingelegd dan terugbetaald. De invloed van de BTW op de besparingen behoort dus weer tot het verleden.

Wanneer men de totale nationale besparingen in het oog vat, zien wij uit de berekening van het Centraal Planbureau de laatste jaren een stijging van de spaarquote. In 1966 tot en met 1969 heeft, resp. zal, dit cijfer bedragen 18,4%, 19,4%, 20,8% en 21,3%. De groei zit voornamelijk bij de overheidsbesparingen; deze lopen in de genoemde jaren op van 4,8% tot 7,1%. Minder gunstig ligt het bij de particuliere sector, waar de bewegingen beperkt zijn (1966: 13,4%, 1967: 13,8%, 1968: 14,3% en 1969: 13,8%).

Uit alle bronnen tezamen is in 1968 f. 17,13 mrd. gevloeid, in 1969 zal dit f. 19,28 mrd. worden.

Wat de ontwikkeling van de nationale liquiditeit betreft, hierin heeft in 1968 een lichte ontspanning plaatsgehad. De liquiditeitsquote is van 37% tot 37,5% gestegen. Voor 1969 verwacht het CPB dat de overheid en het buitenlands betalingsverkeer slechts geringe invloed op de binnenlandse liquiditeit zullen uitoefenen. Liquiditeitscreatie door kredietexpansie der geldscheppende instellingen zal door de restrictieregeling worden tegengewerkt. De aanwas van de totale liquiditeiten zal daarom bij de toeneming van het nationale inkomen achterblijven, zodat de relatieve liquiditeit zal verminderen. Het behoeft geen betoog dat de rente onder opwaartse druk zal blijven staan.

KOERSSTAAT

Indicijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	21 mrt. 1969	28 mrt. 1969
Algemeen	121	128 — 120	125	125
Internationale concerns	127	133 — 125	129	131
Industrie	119	129 — 118	124	124
Scheepvaart	89	94 — 90	94	91
Banken en verzekering	98	112 — 97	107	106
Handel enz.	122	133 — 121	125	124

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹

Kon. Petroleum	f. 182,90	f. 180,10	f. 187,65
Philips	f. 163,35	f. 173,35	f. 177,30
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 121,55	f. 122,25
Zout-Organon	f. 199,80	f. 194,65	f. 192,15
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 110,50	f. 111,90
A.K.U.	f. 123,20	f. 123,65	f. 122,60
AMRO-Bank	f. 64,30	f. 59,80	f. 60,—
Nat. Nederlanden	800	859½	853
K.L.M.	f. 212,—	f. 242,75	f. 237,50
Robeco	f. 255,50	f. 256,50	f. 259,50

New York

Dow Jones Industrials	945	920	935
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand

Langlopende staatsobligaties ² ..	6,63	6,98	7,03
Aandelen: internationalen ³	3,4	3,6 ^a	.
lokale ³	3,9	3,8 ^a	.
Disconto driemaands schatkist- papier	5	5	5

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

³ 28 februari 1969.

Prof. Dr. C. D. Jongman

A. T. Armstrong-Wright: Critical Path Method. Introduction and Practice. Longmans, Londen 1969, 113 blz., 21 sh.

Dit boek verschaft informatie over de basistechniek van CPM en over de vraag hoe deze kennis in praktijk gebracht kan worden. Verschillende voorbeelden zijn gebruikt om de praktische toepassing van CPM en andere netwerktechnieken, zoals PERT, te illustreren. De meeste voorbeelden zijn aan de bouw ontleend.

Korte inhoud:

Deel I, Introduction to CPM: Introduction — Basic techniques — The time element — Critical path and float.

Deel II, CPM practice: Preparation of the network — Producing the time schedule — Scheduled events, targets and deadlines — Use of computers — Progress: review and control — Reducing the project time — The least

cost method — Resource allocation — Cost control.

Deel III, PERT and other systems: PERT, Other network systems: a summary.

R. J. May: Federalism and Fiscal Adjustment. Clarendon Press: Oxford University Press, Londen 1969, 192 blz., 55 sh.

De auteur onderzoekt een tot dusver nogal verwaarloosd aspect van federale regeringssystemen, nl. de wijze waarop verschillen tussen de samenstellende delen het functioneren en de stabiliteit van de federale systemen beïnvloeden. Met name financiële ongelijkheden tussen de delen en de wijze waarop deze in de formulering van intergouvernementele fiscale betrekkingen worden betrokken, hebben de aandacht van de schrijver. In het eerste deel ontwikkelt hij een model van de werking van een federale regering in

een dynamische context. In het tweede deel onderzoekt hij de fiscale betrekkingen in twaalf landen met een federatieve structuur.

E. J. R. Owen: Cotton and the Egyptian Economy 1820-1914. A Study in Trade and Development. Clarendon Press: Oxford University Press, Londen 1969, 416 blz., 84 sh.

Basis van de economische groei van Egypte in de negentiende eeuw was de produktie en export van katoen. Dit boek gaat na wat en hoe groot de betekenis was van deze produktie en export voor de economische positie van Egypte en wat de invloed ervan was voor de rest van de Egyptische economie. Als zodanig vormt dit boek niet alleen een belangrijke bijdrage tot de economische geschiedenis van Egypte, maar ook tot de literatuur over de rol die de buitenlandse handel kan spelen in het ontwikkelingsproces van een land.

GEMEENTE LEIDEN

★

Bij de Stedelijke Fabrieken van Gas en Elektriciteit bestaat de vacature van

CHEF VAN DE COMPUTERAFDELING

Kandidaten voor deze functie — bij voorkeur in het bezit van het diploma S.P.D. en bekend met het systeem I.B.M. 360/20 — dienen te beschikken over ervaring op het terrein van moderne administratieve vormen, liefst verkregen in een soortgelijk bedrijf.

★

Leeftijd ten minste 30 jaar.
Afhankelijk van opleiding en ervaring wordt een salaris geboden tot maximaal f 1887,— per maand.

★

A.O.W./A.W.W.-premie komt voor rekening van de gemeente, die voor de ziektekostenverzekering van haar ambtenaren is aangesloten bij het I.Z.A. Zuid-Holland.

★

Uitvoerige schriftelijke sollicitaties te richten aan Burgemeester en Wethouders, Stadhuis, Leiden.

TECHNISCHE HOGESCHOOL EINDHOVEN

Het college van curatoren van de Technische Hogeschool Eindhoven maakt bekend dat bij de **Afdeling der Bedrijfskunde i.o.** een vacature bestaat voor een

Hoogleraar in de Bedrijfskunde

Zowel onderzoekers met algemeen bedrijfsorganisatorische achtergrond, als bedrijfseconomisten en produktie-technici komen voor het bezetten van deze leerstoel in aanmerking.

Praktijkervaring wordt van belang geacht.

De hoogleraar zal een deel van het gezamenlijk onderwijs en onderzoek op het gebied van ontwerp en besturing van produktiesystemen op zich moeten nemen.

Kandidaten, alsook zij die aandacht voor anderen willen vragen (ook uit het buitenland), kunnen zich wenden tot de voorzitter van de Afdeling, prof. ir. C. de Beer, die ook nadere inlichtingen kan verstrekken.

Het bijvoegen van een curriculum vitae en een lijst van publikaties wordt op prijs gesteld.

Dr. A. B. Vaandrager: Overheid 'en sociale zekerheid voor boeren en tuinders. Verkenningen rondom de integratie van de zelfstandige agrarische beroepsbevolking in het kader van het sociale zekerheidsbeleid in Nederland. Æ. E. Kluwer, Deventer 1968, 291 blz., f. 32,50.

De lange ondertitel doet het reeds vermoeden; dit is (de handelsuitgave van) een dissertatie. De auteur hoopt dat deze studie „de belangstelling zal vergroten voor de sociale problematiek, waarmee vele kleine zelfstandigen — zeker ook in agrarische kring — heden ten dage te kampen hebben”.

Deze studie handelt over de integratie van de zelfstandige agrarische beroepsbevolking in het kader van het sociale-zekerheidsbeleid in Nederland. Het

door de schrijver gesignaleerde proces van integratie wordt geschilderd, enerzijds aan de hand van de ontwikkeling van de doelstellingen en de rechtsgronden die het sociale-zekerheidsbeleid in ons land kenmerkten, waarbij steeds meer het streven naar ontplooiing van de individu op de voorgrond kwam te staan, anderzijds door middel van een schets van de vrij opvallende ontwikkeling in benadering van de kant van de boeren en tuinders ten opzichte van sociale-zekerheidsmaatregelen ten hunnen behoeve. Deze ontwikkeling in benadering — waarvan de weergave een nog niet eerder wetenschappelijk behandeld stuk moderne sociale geschiedenis oplevert — wordt met name aangetoond aan de hand van een aantal kenmerkende uitspraken van de kant

van de landbouworganisaties. Als secretaris van een der centrale landbouworganisaties had de schrijver bij dit alles gemakkelijk toegang tot de voornaamste bronnen.

Achtereenvolgens behandelt de schrijver de volgende onderdelen van het sociale-zekerheidsbeleid in hun relatie tot de zelfstandige agrarische beroepsbevolking: het sociale verzekeringsbeleid — het beleid op grond van de Algemene Bijstandswet en de daarop geënte Rijksgroepregeling Zelfstandigen — het beleid m.b.t. de arbeidsomstandigheden — het beleid, gericht op een sociale begeleiding van hen, die ten gevolge van structurele oorzaken het beroep waarin zij werkzaam zijn moeten opgeven (Ontwikkelings- en Saneringsfonds, omscholingsbeleid).

GEMEENTE ROTTERDAM

Bij de **DIENST VAN GEMEENTEWERKEN** kunnen op het bureau efficiency en organisatie worden geplaatst:

a. een

administratief organisatorisch medewerker

voor het ontwerpen van administratieve procedures en het verrichten van bedrijfseconomische onderzoekingen.

Vereisten: het bezit van het volledige Staatspraktijkdiploma (S.P.D.) of van de akte M.O.-Boekhouden;

goede contacteigenschappen;

in staat zijn zelfstandig te werken;

leeftijd ca 30 jaar.

Het toe te kennen salaris is afhankelijk van leeftijd en ervaring.

b. een

organisatiemedewerker

voor het introduceren en begeleiden van moderne organisatie-technieken (w.o. planning, werkvoorbereiding, normstelling) en het verrichten van bedrijfseconomische onderzoekingen.

Vereisten: het bezit van een diploma H.T.S.;

enige ervaring in een soortgelijke functie;

goede contacteigenschappen;

leeftijd 25 - 35 jaar.

Het toe te kennen salaris, tot maximaal f 1.503,-- bruto per maand, is afhankelijk van leeftijd en ervaring.

Bij beide functies behoort een psychologisch onderzoek tot de selectie-procedure.

Goede secundaire arbeidsvoorwaarden

Sollicitaties binnen 14 dagen, onder nr. 179/0936 (a of b) te zenden aan de chef van het Bureau Personeelvoorziening, stadhuis, Rotterdam.

*Wij vragen voor spoedige
indiensttreding in een
leidinggevende functie een*

registeraccountant

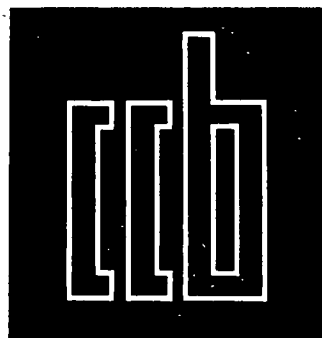
Aan een persoonlijkheid met controle-ervaring, goede contactuele eigenschappen en ervaring op het terrein van efficiency-onderzoek en automatisering kan een goed gehonoreerde levenspositie worden geboden.

Leeftijd tot ongeveer 45 jaar.

In aanmerking komende kandidaten gelieven rekening te houden met een psychologisch en een medisch onderzoek.

Uw sollicitatie - voorzien van een recente pasfoto - zien wij gaarne tegemoet bij het Hoofd Personeelzaken, Fellenoord 15, Eindhoven, bij wie ook nadere informatie kunnen worden ingewonnen. (Tel.: 040 433144, tst. 425).

*Coöperatieve
Centrale
Boerenleenbank
Eindhoven*

***Maak gebruik van
de rubriek***

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!